

K hledisku v umění

Podklady pro případnou další diskusi

*Jenom školometi si žádají pokroku tam,
kde jde o intenzitu, nikoliv o směr.*
Vladislav Vančura, 1931

Bernd H. Sefzik: Vítěz soutěže tavičů (sedmdesátá léta 20. stol.)

8 • VIRIBUS ULTRAREALIS • 19. 9. 2013 • bruno.solarik@gmail.com

Obsah

Bruno Solařík: Shrnutí a komentář.....	3
--	---

Přílohy

Eva Klíčová: Kritéria lyrického věku.....	10
Roman Kanda: Čeho se bojí Eva Klíčová.....	12
František Dryje: Čtyři způsoby, jak nerozuměti literatuře.....	14
Jan Bělíček, Marta Svobodová: Ideologie a literatura.....	21
Reakce čtenářů na text J. Bělíčka a M. Svobodové.....	27
Bruno Solařík: Starost o celek lidstva.....	30
První reakce J. Typlta a B. Solaříka na text J. Bělíčka a M. Svobodové.....	34
Facebookové reakce na text BS.....	35

Bruno Solařík

Shrnutí a komentář

*

V textu *Kritéria lyrického věku* (Host 6/2013, s. 27) se redaktorka revue *Host* Eva Klíčová vyslovuje k levicovému trendu v současné rozpravě o kultuře. Obává se příklonu kulturních časopisů *Tvar* a *A2* k „politické profilaci a drilu“. Konkrétně kritizuje ideu levicové aktivistky Ilony Švihlíkové, podle níž by měli (slovy Švihlíkové v rozhovoru pro *Tvar*), občané samosprávně rozhodovat, „do jaké míry je umění a kultura celkově oslovují a považují jejich rozvoj za žádoucí“. Dále pak Klíčová odmítá výhradu levicového publicisty Jakuba Vaníčka proti autorům, kteří (Vaníčkovými slovy v *A2*) „za každých okolností horovali pro individuum a stavěli ho do centrální kulturní pozice“. Klíčová shrnuje oba názory, které „proti sobě staví individuum a kolektiv“, do ironické poznámky: „Zkrátka ať si občan alokuje své zdroje jinam než do snobárny úzkoprofilové poezie nebo literárního časopisu. A budou-li časopisy a nějaké verše, tak ať hezky reflektují problémy a potřeby elektorátu.“

Proti této perspektivě, o níž říká, že neví, jestli je jen hloupá nebo i nebezpečná, pak staví následující názor:

„Je to sice mrzuté, ale nejen komerční, ale ani ideologická kritéria literatury neprospívají. V obou případech jsou mimoliterární a ekonomická, pouze v tom druhém nepřímo, skrze voličskou masu. Aby se nám pak literární život neodebral do skanzenu za svým soudruhům Obrysem-Kmenem, toho času literární přílohou Haló novin.“

*

Na tento text Evy Klíčové reagoval šéfredaktor *Analogonu* František Dryje svou statí (určenou pro *Tvar*) nazvanou *Čtyři způsoby, jak nerozumět literatuře*, kterou v létě 2013 rozeslal emailem, a dále pak redaktori obou periodik, které kritizovala: Roman Kanda (*Tvar*) v textu *Čeho se bojí Eva Klíčová?* (www.itvar.cz) a Jan Bělíček s Martou Svobodovou (*A2*) ve statí *Ideologie a literatura* (www.advojka.cz). Na reakci posledně jmenovaných jsem pak odpovídal já, a to textem *Starost o celek lidstva* (www.advojka.cz).

*

V zásadním bodu mají autoři replik stejný názor: ve shodě s významnými teoretiky minulosti i s elementární zkušeností zdůrazňují neodmyslitelnou přítomnost *hlediska* v každém lidském úkonu včetně umělecké tvorby. Roman Kanda tvrdí: „Literatura nasává všude kolem sebe. Vyrůstá jednak ze sebe sama, jednak i z onoho takzvaně mimoliterárního. Voni různými kontexty a složitým způsobem si tyto kontexty ‚přivlastňuje‘, proměňuje je.“ – František Dryje shodně zdůrazňuje, že „...tzv. mimoliterární materie je nejen předmětem literárního zpracování [...], ale zároveň zůstává trvalou součástí literatury“, takže je její součástí „i dimenze sociálního, potažmo politického bytí“, ať už záměrně či nezáměrně. – Též Jan Bělíček a Marta Svobodová

zdůrazňují, že „Ideologie je před veškerou individuální zkušeností, tvoří její rámec, a co víc: otiskuje do nás své záměry ještě dříve, než si ji jsme vůbec schopni uvědomit“, přičemž i „služba vlastnímu egu znamená jen službu neuvědomované ideologii“. – Také já píšu, že „...ve všem jednání lidí se projevuje zaujetí určitého hlediska, z něhož jednají, [...] přičemž vlastní světonázorové zázemí přitom nemusí být jeho nositelem uvědoměle vnímáno“.

Tento objektivně sdílený náhled lze vcelku považovat za korektiv článku Evy Klíčové, v němž se tato přirozená vlastnost myšlení nezdůrazňuje.

*

To ostatně chápou za zásadní chybu Kanda, Dryje i Bělíček se Svobodovou.

Kanda vyslovuje hypotézu, že „pojmy jako ‚ideologie‘, ‚politika‘, ‚kolektiv‘, ‚literatura‘ chápe [Klíčová] podle všeho esenciálně, metafyzicky, jako by mezi nimi byly (nebo měly být) jednoznačné hranice“. Tvrdí, že „Nereflektovaným předpokladem Evy Klíčové je představa literatury dokonale vyvázané ze sféry mimoliterárního, což je ovšem paradoxně rovněž ideologický postoj.“

Podle Dryjeho „Literatura [...] nemůže být násilně politizována, neb [...] politická je už ze své podstaty.“ – „...individuum a kolektiv [...] proti sobě nikdo stavět nemůže [...] prostě proto, že *obě kategorie proti sobě stojí jaksi samy o sobě, ze své podstaty a principu* [...]“.

Ani Bělíček se Svobodovou „nesdílejí novokritickou představu vznešené autonomie a imanentního vývoje a snaží se uvažovat o literatuře ve společenském kontextu“.

Kanda, Dryje a Bělíček se Svobodovou tedy ve své kritice vycházejí z toho, že Klíčová hájí estetickou autonomii umění, odtrženou od života ideových hledisek.

*

Pokud jde o mě, mám za to, že alespoň v daném textu Evy Klíčové tomuto omylu nic nenasvědčuje. Smysl jejího apelu je navíc myslím jinde.

Dryje odhaluje „apriorní cíl“ Klíčové, tedy snahu „deklasovat legitimní levicový ideový a sociokritický diskurs jako takový“.

Klíčová ve svém textu opravdu upozorňuje na nárůst levicovosti u mladé intelektuální generace v českých zemích. Z textu není na první pohled zřejmé, do jaké míry je zde na vině chápání nejen nedemokratické, ale i demokratické levice jako hrozby svobodě. Takto ideologizující pojetí, typické pro publicisty, kteří si mylně ztotožňují veškerou pravici s demokracií a veškerou levici s totalitou, je samo o sobě hrubě neobjektivní, a právě o něm lze s jistotou říct, že jeho apriorním cílem je deklasovat zcela legitimní demokraticky levicový diskurs.

Ovšem vzhledem k tomu, že spolu s levicovou ideologizací umění odmítá Klíčová i jeho ideologizaci liberálně pravicovou, tj. jeho ekonomizaci, není podle mě oprávněné tvrdit, že smyslem jejího apelu je zrovna apriorní deklasování levice jako takové. Její zásadní výrok se ostatně tím rozpaky budícím poukazem na samotné zlevicovění mladé generace nevyčerpává. Klíčová především vyslovuje onu obavu, že *v souvislosti* s tímto nárůstem intelektuální levicovosti se do některých literárních časopisů vkrádají „patříčná politická profilace a dril“.

Smyslem kritiky Evy Klíčové je tedy podle mě nikoli samotná spjatost světa tvorby se světem idejí, nýbrž určité řízené vnucování ideologizujících kritérií zvenčí do umělecké tvorby.

*

Naskýtá se otázka, nakolik je tato kritika oprávněná, pokud jde o uvedené časopisy.

Roman Kanda upozorňuje, že Klíčové představa drilu je v případě *Tvaru* mylná. Odmítá, že by zde byla literatura hodnocena „na základě apriorních ideologicko-politických kritérií“: „*Tvar* přichází s určitou koncepcí literatury a literárního časopisu, již rozhodně nikomu nediktuje a která zůstává otevřená i kritickým hlasům.“ Koneckonců i při svém zdůraznění proměnlivosti vztahu mezi ideologií a literaturou Kanda tvrdí, že tím nepléduje za ideologizaci literatury.

Tomuto odmítnutí obav, že *Tvar* ovládl dril ve službách jediné ideologie, dodává Kanda až překvapivé důvěryhodnosti, když komentuje jeden z Klíčové slovních obrátů:

„Vůbec sám obraz kulturního regresu je poměrně diskutabilní, protože se mlčky předpokládá, že existuje také cosi jako kulturní progres – jinými slovy, že i kultura podléhá dynamice vývoje. Zajímalo by mě, kam tento kulturní vývoj podle Klíčové směřuje a kde se o tomto směřování dozvěděla. Jistě existuje kulturní pohyb, lze však pochybovat o tom, že je nám znám vývojový úběžník, jak se kdysi domnívali osvícenci. Čím víc se člověk dozvídá o vzestupu a pádu civilizačních epoch, tím více je nakloněn kulturnímu relativismu.“

Toto odmítnutí ideologie psychosociálního pokroku sám formuluji – v rámci diskuse k Effenbergerově knize *Republiku a varlata* – v textu *Císařství a klitoris* (*Analogon* 70 [II–2013], str. VIII–XII kuléru), takže je mi víc než blízké.

Je pravda, že to chytnutí za slovo ohledně kulturního regresu bylo snad poněkud nemístné: Klíčová měla zjevně na mysli hrozbu návratu do mrtvolného dusna přímého, policejního řízení čs. kultury, z něž bylo v rámci dohledných dějin skutečně jaksi pokročeno k nátlaku fyzicky dýchatelnějšímu (nebo snad ne?), byť rovněž ze své podstaty otravnému: k nátlaku nepřímému, tržnímu.

Samotné Kandovo odmítavé stanovisko k osvěcensko-modernisticko-avantgardistické *ideji pokroku* jako takové však podle mě až na další dalekosáhle rozptyluje obavy ohledně hrozby propuknutí totalitně ideologizujícího drilu v časopisu *Tvar*.

*

Není tedy vyloučeno, že Klíčová zde skutečně – jak se domnívá Kanda – jen zaměnila sousedství literárních a neliterárních (společenských) témat v *Tvaru* za příznak jeho politické profilace, vedoucí snad nakonec až k drilu.

Vraťme se ale ještě k tomu, jaké konkrétní důkazy vlastně Klíčová předložila ohledně nástupu stoupenců drilu a umělých politizujících zásahů do umělecké tvorby. Švihlíkové a Vaničkovi autorka zcela oprávněně vytýká

jednostranné výpady proti svobodě tvůrčího individua jménem takového či onakého kolektivu. Dokonce tvrdí: „Jestli jsou tyto myšlenky něčím levicové, tak hlavně tím, že připomínají sekyrnická padesátá léta...“

František Dryje (vycházející ze své teze, že Klíčová primárně útočí na veškerou – tj. nedemokratickou i demokratickou – levici jako takovou) nepovažuje tyto její výtky v souvislosti s profilem obou časopisů za podstatné:

„Literární časopisy *Tvar* a *A2* otiskly názory dvou osob, s nimiž třetí osoba nesouhlasí. Názory všech těchto tří srovnatelných jedinců jsou kritizovatelné, některé více, jiné méně blbé. Znamená to, že svoboda a kreativita myšlení [...] jest ohroženou? Nu, řekl bych, že tu nic ohroženo není, že to jen dva graduovaní parazitní literární soukromníci melou nesmysly“.

Tehdy šlo opravdu o náhodnou souvislost názorů jednotlivců s uvedenými časopisy, které jejich texty náhodou otiskly.

*

Jakmile se však právě takové touhy zasahovat zvenčí do umělecké tvorby znovu objevily v obhajobě, s níž proti Klíčové následně v *A2* vystoupili Bělíček se Svobodovou, nelze už nadále mluvit o soukromnících, protože jde o redaktory uvedeného časopisu.

Ale na tom podle mě tolik nezáleží, to si zřejmě vyřeší redakce sama nějakou diskusí, a vůbec mi připadá, že je od samého začátku nemístné propírat v jakékoli podobné věci časopisy jako celky. V tom plně souhlasím s Dryjem.

Spíš lze asi mluvit o některých teoreticích a publicistech, ať už teoretizují a publikují kdekoli.

*

Názory, vyslovené Bělíčkem a Svobodovou v replice na článek Klíčové, jsou – bez ohledu na to, kde vyšly – vůči tvůrčímu subjektu nepochybně mnohem útočnější než názory, které Klíčová kritizovala ve svém článku. Bělíček a Svobodová ve své odpovědi Klíčové kritizují snahu umělce povyšovat se a sloužit jen sám sobě: místo toho má umělec „začít zase [sic!] pokorně naslouchat ostatním“ a „talent brát jako závazek“ vůči společnosti.

Snad by se to dalo s pevně přivřenýma očima chápat jako žádoucí kritika napomádovaných celebrit a přitakání lidské skromnosti. Jenže z kontextu jasně vyplývá, že coby kritizované povýšenectví je zde zcela bezdůvodně chápáno – a vzápětí ještě bezdůvodněji ostře napadáno – prostá umělcova potřeba vyjádřit (bez ohledu na společenské souvislosti) své touhy a obavy, tj. své vnitřní, samovolně zaujímané hledisko. V článku čteme doslova:

„Strach, že chceme vymýtit ‚básníky, kteří si píšou pro hrstku sobě podobných‘, je oprávněný.“

Kde už jsem to četl?

Tady.

Roku 1938 napsal S. K. Neumann v brožuře *Anti-Gide*:

„Slovesné nebo jiné dílo umělecké, které je toliko umělou hříčkou nebo projevem subjektivismu žalostných karikatur člověka pospolitého se vším tím jejich ‚sviňstvem‘ (Marx) prázdných ‚záhad‘ a ‚hloubek‘, může nám býti zcela lhostejné, ba máme právo je odmítat a potírat.“¹

A tady.

V letech 1946–1947 vystoupil Andrej Ždanov s odsudkem tvorby Osipa Mandelštama, Anny Achmatovové a Michaila Zoščenka, jakož i literárních časopisů *Zvezda* a *Leningrad*:

„Taková díla mohou zasít jen malomyslnost, skleslost ducha, pesimismus, snahu [...] vzdálit se z široké cesty veřejného života a činnosti do uzoučkého miniaturního světa osobních zážitků.“ – „Tvorba Achmatovové [...] nemůže být trpěna na stránkách našich časopisů.“²

*

Kdo to všechno inicioval – tu snahu vymítit, odmítat, potírat, netrpět faktickou svobodu tvorby ve jménu údajné svobody lidu?

Těžko říct.

Připomeňme ovšem, že roku 1905 napsal jistý soukromník jménem Vladimír Uljanov-Lenin:

„...jako protiváhu buržoazního literárního kariérismu [...] musí socialistický proletariát postavit do popředí zásadu *stranické literatury*, rozvinout tuto zásadu a přivést ji k životu v nejplnější a nejucelenější formě. [...] V čem spočívá tato zásada stranické literatury? Nejen v tom, že pro socialistický proletariát nemůže být literatura nástrojem zisku pro osoby nebo skupiny; nemůže být vůbec jen individuální záležitostí, nezávislou na společné věci proletariátu. Pryč s nestranickými literáty! Pryč s literáty-nadlidy! Věc literatury se musí stát *součástí* věci proletariátu.“³

Autoři textu *Ideologie a literatura* nastiňují 108 let poté představu, že nechce-li být umělec sluhou buržoazie, musí si předem osvojit „zastřešující ideu a cíl, k němuž směřuje snažení společnosti“:

„...musí takový cíl nutně mít. Nejen že jej musí mít, ale musí také najít cestu, jak k jeho realizaci přispět. To předpokládá jeho bytostnou starost o celek lidstva, o jeho budoucnost. Musí mít touhu se na tvoření této budoucnosti aktivně podílet.“

I tento apel na ideově morální kvality umělce ve společnosti, kterých musí dosáhnout dřív než vezme do ruky pero (jinak bude vymýcen), zaráží opakováním onoho slovesa *musí*.

¹ Neumann, S. K.: *Anti-Gide* (1938), Praha 1950, s. 125.

² A. A. Ždanov o umění, Praha 1949, s. 30.

³ Lenin, V. I.: *Stranická organizace a stranická literatura*, 1905.

Už roku 1924 napsal Osip Mandelštam (který pak roku 1938 zahynul v bolševickém lágru a roku 1946–47 byl ještě posmrtně napadán Ždanovem):

„V poezii je nutný klasicismus, v poezii je nutný konstruktivismus, helénismus, v poezii je nutný zvýšený cit obraznosti, strojový rytmus, městský kolektivismus, rolnický folklor... Chudák poezie sebou cuká pod množstvím na ni namířených revolverových hlavních, bezpodmínečných požadavků. Jaká musí být poezie? No, možná že nemusí vůbec nic. Nikomu nic nedluží – její věřitelé jsou všichni falešní! Není nic snazšího než rozprávět o tom, co je nutné, nezbytné v umění: za prvé je to vždy svévolné a k ničemu to nezavazuje. Za druhé je to nevyčerpatelné téma k filozofování. Za třetí to osvobozuje od velmi nepříjemné věci, jíž rozhodně není schopen každý, totiž vděčnosti za to, že je. Té nejobyčejnější vděčnosti za to, že je v daném čase poezii.“⁴

*

Vážím si činnosti jmenovaných redaktorů A2, kteří v kulturní obci propagují oprávněné tužby pracujících po zlepšení jejich osudu. Nepochybuji, že i při svém volání po umělcově odpovědnosti vůči lidu mají ty nejlepší úmysly. Je ovšem otázka, jestli jim někdo někdy při jejich nadšení dokáže vysvětlit jednu nenápadnou věc.

Ta spočívá v tom, že cit tvůrce pro pravdu a spravedlnost se taví v jeho mysli a projevuje se v jeho tvorbě neoddělitelně od psaní pro hrstku, od „sviňstev“ (Marx), „záhad“ a „hloubek“ a od miniaturního světa osobních zážitků, ba dokonce že je bytostně skryt *právě v nich*. V tom, že poezie je. – Stejně tak se jindy může tento cit projevit i v přímé podpoře sociálního boje, pakliže v tvorbě tato tónina vytryskne coby výraz vnitřní nutnosti.

Nikdy však nikdo žádného tvůrce s úspěchem nedonutí k předem obsahově nalinkované, a přitom opravdové literatuře odporu a bojového optimismu nebo čeho, pokud ho v tom směru začne zvenčí úkolovat, a to se zdůvodněním, že jde o autorovu občanskou povinnost. To je opravdu v lepším případě směšné a v horším nebezpečné (byť asi za daných okolností jen pro lidskou integritu samotných zastánců tohoto úkolování umělců). Není to už totiž nic, co by se dalo považovat za *demokraticky* levicový (či pravicový) požadavek.

*

Surrealisté kdysi dočasně podporovali nedemokratickou levici, aby později, po zjištění její obludně genocidní povahy, zděšeně přešli – ve jménu sociální spravedlnosti – od podpory její stalinské verze k nejrozhodnějšímu odporu proti ní.

Dokonce ani v době oné naivní podpory nedemokratické levice však surrealisté nikdy byť na půl vteřiny neustoupili od zkušenosti, kterou André Breton později zapsal velkými písmeny: „NIKDY ŽÁDNÉ PŘÍKAZY V UMĚNÍ, AŽ SE STANE COKOLI!“⁵

⁴ Z ruského originálu Vypad, *Rossija* 3, srpen 1924, s. 187–190, přel. BS.

⁵ Breton, André: *Druhá archa* (1947). In *Analogon* 8 [IV–1992], s. 28.

Člověk se nestačí divit, odkud se dnes berou levicově zaměření lidé, kteří, ať bezděky či uvědoměle, couvají tak závratně daleko za zápasy, jež byly jakoby už dávno vybojovány.

Na druhé straně je to ovšem pádná připomínka onoho výše naznačeného faktu, že sociálně intelektuální vývoj („pokrok“) kultury zrovna jako společnosti se v lepším případě točí dokolečka a v horším postupuje metodou Jeden krok dopředu a dva zpět.

Co si svobodomyslní lidé v dané době neobhájí svou revoltou sami, to nemají.

Září 2013

Přílohy

Eva Klíčová

Kritéria lyrického věku

Pokud jsme se minimálně jedno až dvě desetiletí po listopadu 1989 podívali nad skutečností, že na rozdíl od Zapadu nejsou české studentstvo, umělci, intelektuálové a další nevyrobní „zahálčivé třídy“ orientovány politicky nalevo, tak dnes skoro nemusíme. V jistém smyslu začíná být i tato porevoluční odchylka harmonizována s pořádky staré Unie. Generace těch, kteří normalizaci zažili jako děti, pokud vůbec, dnes resuscitují dějinami poněkud pošramocený pojem „levicový intelektuál“. V této souvislosti se patřičná politická profilace a dril vkrádají i do literárních časopisů, přičemž mladé pušky (i za podpory některých starších) se prosadily především v A2 a Tvaru (ne, opravdu nepovažují Literární noviny za literární periodikum). Navzdory tomu, že se tato generace ráda a často ostře vymezuje proti všem bez patřičné ideologické nálepky, domnívám se, že nakonec může být nebezpečná nejen literatuře, ale i sama sobě.

Příkladem nešťastné politizace kulturních médií mohou být dva zdánlivě nesouvisející články z poslední doby, které se, každý z jiné strany, vyjadřují ke kritériím financování a hodnocení literatury. Oba překvapivě (?) souzní v tom, že proti sobě staví individuum a kolektiv. Prvním z textů je rozhovor z Tvaru („Uvědomit si svou sílu“, 9/13), v němž Svatava Antošová zpovídá ekonomickou celebritu protestujících davů, levicovou aktivistku Ilonu Švihlíkovou. Kromě úspěchu Chavezovy ekonomiky se nakonec také řeší financování literatury, přičemž Švihlíková nastíní ideu, že by občané měli být více vtaženi do rozhodování obce a alokace jejích zdrojů, čímž vyjadřují své „preference“: „[...] v takovém případě by bylo patrné, do jaké míry je (tj. občan, pozn. E. K.) umění a kultura celkově (respektive jaké umění) oslovují a považují jejich rozvoj za žádoucí.“ Následuje vyjádření k daňovým asignacím, kde dotáhne Švihlíková myšlenku k velkolepému závěru: „Může se ukázat, co si občané myslí o „kulturní frontě“, i to, že je třeba vůbec neoslovuje, nereflektuje jejich problémy... Pak by to zase ale byla velice užitečná zpětná vazba.“ Řeklo by se, že Švihlíková neví, co mluví, protože je ekonomka a nerozumí literatuře. Podivuhodné ale je, jak s jejím požadavkem na masově srozumitelnou kulturu souzní formulace dalšího levičáka Jakuba Vaníčka. V pateticky pochvalné recenzi na sbírku *Á la these* pseudonymního básníka Romana Ropse („Ropstaticke klíny do našich hlav“, A2 10/13) si to neopomene vyřídit s básníkem poněkud odlišného nálevu. Ten si totiž dovolil „nerozumět

ničemu z toho, co se děje pod okny jeho bytu“ nebo dokonce pominout „život na periferii“. Běda pak literatuře, jež „uvízla v době, jejíž stratégové za každých okolností horovali pro individuum a stavěli ho do centrální kulturní pozice.“ Tak vida — nemáme už sice „lid“, ale občany, zato princip je povědomý — již nikdy více samozvané intelektuály, ona „individua“, básníky, kteří si píšou pro hrstku sobě podobných. Zkrátka ať si občan alokuje své zdroje jinam než do snobárny úzkoprofilové poezie nebo literárního časopisu. A budou-li časopisy a nějaké verše, tak ať hezky reflektují problémy a potřeby elektorátu.

Jestli jsou tyto myšlenky něčím levicové, tak hlavně tím, že připomínají sekyrnická padesátá léta, kdy literatura také musela být všelijaká, hlavně pak lidová. Nakonec jen nevím, zda je zkratkovitě se vymezující levice, připomínající regresi do kunderovského „lyrického věku“, jen hloupá nebo i nebezpečná. Je to sice mrzuté, ale nejen komerční, ale ani ideologická kritéria literatuře neprospívají. V obou případech jsou mimoliterární a ekonomická, pouze v tom druhém nepřímo, skrze voličskou masu. Aby se nám pak literární život neodebral do skanzenu za svým soudruhem Obrysem-Kmenem, toho času literární přílohou Haló novin. Kritéria literárně-kulturních příspěvků jsou patrná už z titulků: „Česká Litgazeta“, „1918—1924: Čeští básníci inspirovaní Leninem“, „Karel Gott: Všechno špatně nebylo“, „Matějská pouť i pro postižené“.

Host 6/2013

Roman Kanda

Čeho se bojí Eva Klíčová?

Redaktorku a literární kritičku Evu Klíčovou trápí – jak to nazvala – „*nešťastná politizace kulturních médií*“. V šestém čísle *Hosta* se pustila do křížku s časopisy *A2* a *Tvar*. Není však zcela jasné, co má na mysli, když říká, že se do těchto časopisů vkrádá „*patříčná politická profilace*“, a dokonce prý „*dríl*“. Nejsme oprávněni vyjadřovat se za redakci *A2*, ale ve *Tvaru* žádný dríl v tomto ohledu nepanuje: neprobíhají u nás jednotná ideová školení, ani se nepřijímají závazná názorová usnesení. Problém polemicky zaměřeného článku Evy Klíčové spočívá (mimo jiné) v tom, že si redakci našeho časopisu, jak se zdá, představuje jako názorově monolitní těleso, které sdílí ideu „správnosti“ či výše citované „patříčnosti“. Přitom jde zkrátka o to, že *Tvar* přichází s určitou koncepcí literatury a literárního časopisu, již rozhodně nikomu nediktuje a která zůstává otevřená i kritickým hlasům.

Je příznačné, že Klíčová pro potvrzení své představy zvolila úryvek z rozhovoru s ekonomkou Ilonou Švihlíkovou. Rozhovor ovšem ztělesňuje žánr, který je vším jiným, jen ne věrným odrazem redakčního stanoviska. Pochopitelně to, že se v kulturním periodiku objeví rozhovor s ekonomkou, představuje výsledek shora vzpomenuté koncepce a v tomto smyslu tu hlas redakce zaznívá. Ale názory patří jen I. Švihlíkové a rozhodně nejsou žádným vývěsným štítem, který by redakce měla nad sebou a na nějž by při sebemenší příležitosti povinně odkazovala. O úrovni představivosti (těžko hovořit o argumentaci) Evy Klíčové svědčí závěr jejího textu, v němž vyrukovala s otřepaným motivem údajného návratu padesátých let. (Ostatně již toto slovní spojení považuji za inflační nálepku a její užívání za projev intelektuální lenosti, protože padesátá léta, to není jenom stalinismus, ale také např. časopis *Květen* nebo Grossmannova stať „O krizi v literatuře“...) Jestliže se levice podle Evy Klíčové vymezuje zkratkovitě, a je dokonce, jak uvádí, regresí „*do kunderovského, lyrického věku*“, pak je třeba říct, že zkratkovitě jsou především argumentační spoje jejího vlastního textu.

Zaprvé. Vůbec sám obraz kulturního regresu je poměrně diskutabilní, protože se mlčky předpokládá, že existuje také cosi jako kulturní progres – jinými slovy, že i kultura podléhá dynamice vývoje. Zajímalo by mě, kam tento kulturní vývoj podle Klíčové směřuje a kde se o tomto směřování dozvěděla. Jistě existuje kulturní pohyb, lze však pochybovat o tom, že je nám znám vývojový úběžník, jak se kdysi domnívali osvícenci. Čím víc se člověk dozvídá o vzestupu a pádu civilizačních epoch, tím více je nakloněn kulturnímu relativismu. Nadto primitivní strašení padesátými léty patří k letitému arzenálu postkomunistického diskursu, je tedy ideologickou (sic!) rétorikou povýtce.

Zadruhé. V článku se opakovaně píše o ideologických kritériích, aniž by bylo specifikováno, co přesně se tím míní. Co je podle Evy Klíčové ideologií? Proč je diskuse o financování kultury podle ní ideologická, resp. jak by měla vypadat diskuse neideologická? A proč je vyslovení jednoho názoru Ilony Švihlíkové (slova Jakuba Vanička v *A2* zde musíme pominout) Klíčovou považováno za formulování kritérií? Ať si paní Klíčová projde studie, eseje, recenze, které byly ve *Tvaru* v průběhu letošního roku publikovány. Je v nich

snad literatura analyzována, interpretována či hodnocena na základě apriorních ideologicko-politických kritérií? Není to spíše tak, že E. Klíčovou hodnotově znejšňují nečekaná sousedství témat (literárních, společenských, ekonomických, historických atd.), že pravděpodobně není na takováto sousedství připravena, protože neodpovídají jejímu chápání literárního periodika a literatury? To lze pochopit. Co však pochopit nelze, je fakt, proč na jedné straně varuje před strašidlem „ideologických kritérií“, a na straně druhé skrytě (podprahově) sugeruje svá kritéria jako jediná správná („patričná“). Takže kdo je tu nakonec ve vleku ideologických kritérií?

Zatřetí. Dostáváme se k tomu podstatnému. Na článku Evy Klíčové je nejdiskutabilnější to, jak důsledně nerespektuje kontext. Své dojmy, citáty a předpoklady hází do jednoho pytle. Rozhovor s Ilonou Švihlíkovou se přece odehrál v určitém kontextu (tj. v době, kdy bylo diskutováno financování kultury a podoba kulturní politiky). Tento aktuální kontext – onen imperativ *up-to-date*, jehož význam Klíčová svévolně pomíjí – je osudově vpleten do práce každého periodika; je sice omezující, avšak současně některým textům dodává okamžitou naléhavost. Nerespektování kontextu se ovšem u Klíčové projevuje v ještě větší hloubce. Základním úskalím její úvahy (a tady musíme dedukovat, protože Klíčová své chápání zřetelně nevyslovila) je skutečnost, že pojmy jako „ideologie“, „politika“, „kolektiv“, „literatura“ chápe podle všeho esenciálně, metafyzicky, jako by mezi nimi byly (nebo měly být) jednoznačné hranice. Jenomže ono není nic jednoznačného a pevné hranice neexistují, respektive jsou vždy různě konstruovány. Všechno je v pohybu a tak či onak kontextuálně ukotveno. Vztah mezi ideologií a literaturou není objektivně dán tak a tak, nýbrž je to vztah proměnlivý. Tím nepléduji za ideologizaci literatury, spíše vyjadřuji opatrnost a ostražitost, problematizuji zdánlivě neproblematické.

Ideologie se hlásí ke slovu tehdy, opíráme-li se o věci, které považujeme za samozřejmé a které tudíž kriticky nereflektujeme. Nereflektovaným předpokladem Evy Klíčové je představa literatury dokonale vyvázané ze sféry mimoliterárního, což je ovšem paradoxně rovněž ideologický postoj. Literatura nasává všude kolem sebe. Vyrůstá jednak ze sebe sama, jednak i z onoho takzvaně mimoliterárního. Voni různými kontexty a složitým způsobem si tyto kontexty „přivlastňuje“, proměňuje je. Připadá-li Evě Klíčové takové pojetí literatury nebezpečné, nechť si přečte Bachtina.

www.itvar.cz, 2013

František Dryje

Čtyři způsoby, jak nerozuměti literatuře

(ad Eva Klíčová: *Kritéria lyrického věku*, *Host* č. 6/2013, s. 27)

„To všechno je literatura. A o literaturu já se nezajímám.“

Henry Miller

*„...proměnlivé skutečnosti
jíž jsem kdykoliv ochoten podřídít svou pozornost
zahodit Oldřicha a Boženu Týden dobroty nebo Kafkovy deníky
pro několik vyprahlých maličností zaslechnutých ve vlaku“*

Vratislav Effenberger

Čechami, Moravou, Slezskem (a vůbec všemi ponurými kraji) obchází strašidlo. Strašidlo *komu* ni s *mu*! Když si počátkem letošního léta jistí nonšalazivační golfovní snobové pozvali v akutním pomnutí mysli na filmový festival (nepracujících) do Karlových Varů vcelku zajímavého režiséra a Oskary vyfutrovaného kritika amerického establishmentu Olivera Stona, strávila převalná většina špičkových reprezentantů zdejší kulturní novinářské obce jeho tiskovou konferenci a její „neuvěřitelné!“ *ad nauseam* důsledky na – díky Bohu! – všudypřítomných lázeňských WC. (Některé zvláště rozrušené novinářky se prý zalígovaly nafest a odmítají opustit kabinky ještě do... idnes!) Obdobnými nepoučitelnými strašidly jeví se majoritě soudobé, již více než 20 let od jha osvobozené kulturní obce (jež tu a tam rezultuje v akční výbory, okluzní knížecí fronty apod.) některé *takzvané* literární časopisy. Slyšíme hlasy od lidí nikoli posledních, že nehorázná „politizace“ literatury, již nesoudně nestoudně otevírají dveře dokořán dvě zlotřilá literární periodika jménem *Tvar* a *A2*, je něco – 20 let po Revoluci, považte! – opravdu *šmucig* a... (jak pravil jeden básník v Cibulkově Literární kavárně) „*fakt děsný!*“ Levicový intelektuál prý zdvihá svou smrdutou, nesmlouvavým ostrím zářného liberálního konce dějin po právu sřatou hlavu a otravuje jejími produkty vzduch... hodlá se angažovat... jako ti nepoučitelní salonní levičáci na onom naivně liberálním Západě, no, už to samo o sobě... ale jak! Za to jsme v Listopadu zvonili *klíčem*?

A tak i známá literární specialistka Eva Klíčová udeřila (či spíše po vzoru Otce Ubu zadula?) v tympán protiútok: její těžce zkoušenou vlastní řádí „nešťastná politizace kulturních médií“, „politická profilace a dríl“ se vkrádají... – přímo do útroby časopisů a do duší (mladé) generace, již hrozí, že bude „nebezpečná literatuře“, a dokonce i „sama sobě“. „Dokažte to!“ nemusejí volat sprostí podezřelí, neb Nemesis Klnoucí důkazů třímá hned tři... větele. *Ze kterých uvádí jenom dva*: interview s levicovou ekonomkou Švihlíkovou publikovaný na stránkách *Tvaru* a literární recenzi levičáka Vaníčka na knihu ještě zavilejšího levičáka, básníka-pseudonyma Ropse, otištěnou v *A2*. Oba případy mají společný – dle paní Klíčové – jmenovatel-hnus: „staví proti sobě individuum a kolektiv“. Ve jménu druhého člena této

opozice projektuje mladá ekonomka (která, jak ovšem jinak, „nerozumí literatuře“) jakous utopickou kulturní politiku, v níž si čtenáři („lid“) sami vyberou, co se jim líbí (jako bychom slyšeli Jiřího Trávnicka!), a to podpoří (daňové assignace atd.), a hloupý levičácký recenzent spílá jako ten bohdá mladej Pavel Kohout ve jménu téhož „lidu“ „literatuře, jež »uvízla v době, jejíž strategové za každých okolností horovali pro individuum a stavěli ho do centrální kulturní pozice.« „Děsný!“, zaslechnu poznovu (jako ten Sokrates své daimonium) neodbytně rezignovaný hlas literárněkavárenského básníka... rozumného voliče pravé strany (nejen Toyeniného) Spektra. A paní Klíčová-Nemesisová trnovou korunou na čtenářově v panice zkrvavené lebce ještě škubne: není si jistá, „zda je zkratkovitě se vymezující levice... jen hloupá, nebo i nebezpečná. ...nejen komerční, ale ani ideologická kritéria literatuře neprospívají. V obou případech jsou mimoliterární a ekonomická...“ Strašák „sekernických padesátých let“, potažmo návratu *komu ni s mu* byl úspěšně evokován a dokonáno (téměř) jest: „Aby se nám pak literární život neodebral do skanzenu za svým soudruhem *Obrýsem-Kmenem*...“ a do podobných senkruven.

Tak to bychom tedy opravdu neradi.

Nemáme-li dopustit takový armagedon, shrňme si to: jádrem Klíčové kreativně neosekernické glosy je staré známé podvojně zúčtování: s nežádoucí a zcestnou tzv. *politizací* literatury *per se*, tj. s jejím podřizováním heterogenním, tzv. mimoliterárním hlediskům, a se zdiskreditováním levicovým, tj. zásadně kolektivistickým pojetím téže politizace heterogenity speciálně. Ač to autorka nikde nespecifikuje, je nám již pár století před závorkou zřejmo, že vskutku kruciální svorníky vzorové, „literární“, tedy oně žádoucí, autonomní konceptualizace literatury a literárního provozu jsou zhruba dva: na jednom usedá introspektivní básník, třímající v pravici *La Poesie pure* abé Bremonda (anebo jiný duchovní itinerář, dejme tomu v kůži novorozeňat vázané ročníky *Moderní revue*, cvičebnici konkrétní poesie pro dům a kancelář apod.), uzavřený ve sloní kosti svého díla a skrze výpary Májinych závojů vhlédající do srdce Universa; na pólu druhém zasedá mocně graduovaný literární vědec/kyně, s bezkrevným skalpelem v ruce pitvající „tvárné postupy“, „dikční narativy“ či třeba „strukturní fikčnosti světů“ nebohého autora. Literatura jako živá mrtvola (lartpouurlartismus) či mrtvola dokonale mrtvá (literární věda) – račte si vybrat a dobré zažít!

Ve škále této lehce načrtnuté substancionální polarizace se hemží a jsou provozovány autonomní (ne-li přímo autochtonní) literární práce, sprostými mimoliterárními vlivy nekontaminované. Co to v důsledku znamená? Inu, co jiného, než totální kastraci, odkrvení, odživotnění, slovem *redukci* literatury jako specifického sociokulturního fenoménu a noetického nástroje, který bez legitimní přítomnosti autorského vidu a modu světa – ať vnitřního či vnějšího – ztrácí svůj rozhodující *raison d'être*, ba vůbec legitimní a legitimizující, primární smysl. Literatura bezesporně, ale ovšem ani takzvaná literární věda nejsou – budiž mi prominuto – disciplíny exaktní. Nelze je reduktivně abstrahovat na pouhou řeč či řečovou hru, jak se nám snažili namluvit mnozí poststrukturalisté, ti ztemnění rytíři, již v jádře nebojují než v barvách kamuflovaných pohrobků (nejlépe ruských) formalistů a podobných zjevení.

Aniž bychom to chtěli blíže rozvádět, postulujme, že nejen ve filosofii, ale ani v literární vědě, tím méně v literatuře samé nelze bez rizika náhlého a zákeřného zblbnutí redukovat sémantiku na syntax. Budiž nám, ó, Mukařovský svědkem. A slovo tělem učiněno jest. Každé jedno jednotlivé slovo, jež autor libovolného literárního textu použije, neztrácí, leč nadále si zachovává svůj původní, neredukovaný a neredukovatelný „mimoliterární“ význam (významy) a ovšem i mimoliterární *funkce*, jež jsou jistě variabilní; ono slovo (syntaktické spojení, sousloví atd. atd.) je však navíc, více či méně – dle povahy autorské vůle, zvůle či prosté autonomní relace zatíženo významem dalším, literárním. Toť vše. Poměr těchto sémantických kvalit a kvalifikací se může, jak řečeno, měnit, to však samo nic nemění na konstantní, resp. „konstantně nestálé“ významovosti a funkčnosti literárních projevů.

Skončíme-li odbočku, ulpívá nám za nehty roztomilé zjištění: tzv. mimoliterární materie je nejen předmětem literárního zpracování, poznání a konceptualizace (jak se jaksi rozumí samo sebou), ale zároveň zůstává trvalou součástí literatury v každém okamžiku a místě jejího projevu. Je potom už jen triviální konstatací, že sémantizovaný autorský subjekt (dynamický model subjektivity, máme-li být terminologicky korektní), jeho hodnotová, názorová, psychologická, postojová a já nevím jaká frakce do díla vstupuje a je v něm přítomna, ať už to autor zamýšlí, či nikoli, ať už svůj subjektivní status hodlá sám záměrně potlačit, kastrovat nebo rovnou hezky po barthesovsku „zabít“. Nu, a pokud je tomu skutečně tak, stává se inherentní součástí literárního projevu i dimenze sociálního, potažmo politického bytí nejen jako případná přímá autorská tematizace (dejme tomu sociální román, že), ale jako relevantní výrazová a významová esencialita – byť často přítomná pouze v podobě jakéhosi stopového prvku. Literatura tedy – jako synkretický, sociální, psychosociální a antropologicko-umělecký fenomén – nemůže být násilně politizována, neb vždy, alespoň v určité nezníčitelné a třeba i „záporně“ definované a vyjádřené míře, politická je už ze své podstaty.

No ovšem, řečený abé Bremond ani takový bytostný metafyzický lyrik... jako, dejme tomu... tento... Vladimír Holan, autor *Rudoarmějců*... anebo... nikdo už mě raději nenapadá... z nás mít radost nebudou. Ale i kdybychom si byli tento exkurz odpustili, neb jest, připusťme, poněkud diskutabilní (například právě v zohledňování esenciality či akcesority jednotlivých komponent tvorby atd. a byť by dýchaviční oponenti a oponentky vytáhli co klacek z rukávníku třeba nějakou tu *teorii odrazu* či jiné pitomosti), zůstává na talíři nevábně nakousnuté sousto Nemesisisino: vulgární, ideologická, sprostá (buďme upřímní!) „politizace kulturních médií“. Těžko říct, zda by pani ideoložka Klíčová reagovala se stejnou útrpně a bohorovně ironickou náruživostí, kdyby dejme tomu *Tvar* nastoupil cestu spiritualizace či rovnou katolizace své markantní (makavé) hodnotové a ideové orientace. Jisté je, že takové (dnes již dosti umírněné, nutno dodat) *Souvislosti* v hledáčku jejího notně zrezivělého palebného soustrojí neuvízly.

A ovšem: že literatura tzv. skutečnost (opět: vnější a vnitřní!) nějakým způsobem reflektuje, zpracovává, interpretuje, hodnotí a prezentuje, snad netřeba dokazovat. V rámci takto generované referenční sítě objevují se nutně sociální, psychosociální, sociokulturní, sociopolitické aj. fenomény a tematizace a literatura, stejně jako její parazitní⁶ hermeneutický rastr (kritika, literární věda a podobné kratochvíle), je zásadně nemůže ignorovat. Anebo může, může o takovou kolosální ignoranci usilovat a se jí pyšnit, ale to je asi tak vše, co vskutku svede.

A teď se snad také a konečně ocitáme v jádru pitvorného pudla, jež naše paní vystihla vlastně nechtěně a nejspíš omylem. Napsala totiž, že nechutní levičáčtí bastardi (Švihlíková a Vaníček) „staví proti sobě individuum a kolektiv“. Nu, co na tom, řeknete si, to by se snad opravdu dělat nemělo. Úporná paní samozřejmě měla na mysli, že zlotřilci „podřizují“ individuum kolektivistickým (vulgo levičácky hnusným) kritériím, ve své formulaci však bezděčně sepsala (jaksepatří chybným, velmi chybným výkonem) rozsudek vlastní kritické a intelektuální smrti: individuum a kolektiv, individualitu a kolektivitu totiž proti sobě nikdo stavět nemůže, to je operace zcela nemožná (v literárněteoretické hantýrce pojmenovaná jako tzv. oxymorón) prostě proto, že *obě kategorie proti sobě stojí jaksi samy o sobě, ze své podstaty a principu*. Jejich vztah je konfliktní, či dokonce rozporný... stačí nahlédnout do libovolné cvičebnice dialektického myšlení. („S dialektikou jsme ovšem, my, postmodernisté, zatočili, stejně jako s těmi zločinnými blbci Marxem a Engelsem,“ mohla by možná znít chabá, leč pravděpodobná námitka nebohé samoodsouzené.) A právě tento bazálně konfliktní vztah, ve svých četných podobách, formách, v různých sémantických a oborových úrovních, referenčních multiplikacích a reprodukcích, zakládá a generuje fundamentální dějinnou, dějnotvornou, ba i kulturotvornou energii... a proto také pravidelně bývá a je tematizován, reflektován a v nekonečné asymptotě interpretován takzvanou uměleckou tvorbou, včetně řehole literární. Básník hodný toho jména vždy hledá (krom jiného, jistěže!) také variantní možnost řešení tohoto fatálního existenciálního rozporu a sporu (který se ovšem dominantně strukturuje a odehrává v úrovni ontologické), byť jakkoli partikulární, dočasnou a třeba negativní či negativistickou.

Dobrá, ale co s tím vším v ploché, černobílé náruči naší paní redaktorky? Jak tato odvěká lidská otázka a její reference „ohrožují literaturu“, či dokonce mladé nevinné a bezbranné lidi? Kde jsou kořeny této klíčové hlouposti? Vytvořme pilotní modelovou situaci: Jest dáno čtvero hráčů: levicová ekonomka Švihlíková, akademik Trávníček, levičácký nešťastník Vaníček a paní redaktorka Kličová. Společným jmenovatelem či atributem těchto čtyř hracích figur je, že všechny svorně, byť každá jinak, *nerozumějí*

⁶ Slovo „parazitní“ neužívám primárně v jeho pejorativním významu, než jako výraz technické funkce, jež v jádře konstituuje tzv. dílocentrismus (slovo nejen příšerné, leč jistě náležité relativizace hodné). Přitom tento přívlastek tu funguje i jako atribut odlišující ony „specializované“ činnosti od intersubjektivní i „analytické“ čtenářské (vnímatelské) recepce, reflexe a interpretace díla, resp. tvůrčí činnosti, které samozřejmě považuji za plně legitimní, ba legitimizující umělecké dílo jako takové – které tedy nechápu jako statický, vědomé či nevědomé autorské intence petrifikující artefakt, ale jako živý dynamický *moment* celostního interpretačně-tvůrčího procesu.

literatuře. Paní ekonomka se vyznačuje zejména mimořádnou erudicí ve svém oboru a lehce strčí do kapsy svého plyšového kožíšku všechny arogantní apologety nelidského zvířecího ekonomického, ba i politického neoliberalismu, ať se srocují v podzemních kasematech NERVO nebo ve vládách odborníků či parchantů. Že literatuře nejspíš nerozumí není důležité a ona sama o sobě opak netvrdí. Takže si ji škrtněme. Známý akademický guru Trávníček se nám tu připlétl jaksi navíc a omylem, takže ho rovněž bez milosti vyautujme. Zbývají dva protagonisté: *hodnej kluk* Vaníček se proslavil několikrát dokonalým pletením pojmů a nablblou teorií angažované poezie, již mimo jiné prezentuje i na stránkách A2 v předmětné schematické recenzi jistě, přec jen tu a tam méně schematické a občas i čistým vzdorem rezonující básnické sbírky. Přitom si vede velmi nezdatně a neprofesionálně, když například jaksi *en passant*, bez jakékoli věcné argumentace dehonestuje mladého básníka (jeho kvality mi známy nejsou) z údajně protivného ideového tábora. Nu, jak vidno, žádná sláva. Paní redaktorka: není na tom, popravdě, o nic lépe – ve známost vešla například totální ignorancí či zářivou desinterpretací elementárních dat z dějin uměleckých avantgard (a literatury potažmo) a následnou, jednokopytnickou aplikací těchto svých kognitivních kvalit na literární tvorbu básníka Petra Krále. (Stalo se Léta Páně 2012 v časopise *Host*, v recenzi na knihu *Medové kuželky* řečeného autora.) To není, prosím, věc názoru, nic takového, a nemylme se! – toť holá empirická danost a kdo máš sil a sdostatek zdravého žaludku, nalistuj⁷.

Takže k čemu jsme tedy klopotně dospěli? Literární časopisy *Tvar* a *A2* otiskly názory dvou osob, s nimiž třetí osoba nesouhlasí. Názory všech těchto tří srovnatelných jedinců jsou kritizovatelné, některé více, jiné méně blbé. Znamená to, že svoboda a kreativita myšlení v této – v dávném, nedávném minulé i dnes – drahé, krutě utrápené zemi jest ohroženou? Nu, řekl bych, že tu nic ohroženo není, že to jen dva graduovaní parazitní literární soukromníci melou nesmysly: paní Klíčová principiálně nechápe sociokulturní či psychosociální rozměr literatury a navíc zcela nekorektně, ideologicky generalizuje chabý výkon kolegy recenzenta v marném úsilí a s jak sláma z boty apriorním cílem deklasovat legitimní levicový ideový a sociokritický diskurs jako takový. Ten jí totiž leží v žaludku co dávný, byť dnes již beznadějně prošlý resentment, a ten také sledují, hodlají nově a kriticky rozvíjet, či alespoň nehodlají ignorovat ona dvě zmíněná literární periodika. Činí tak – možná až nebezpečně *obdobně* (ale to jiná opera) – se střídavými úspěchy, tisknouce jednou příspěvky vynikající, kritické, inovativní či dejme tomu provokativní a diskutabilní (příkladů jsou stovky), jindy práce méně sofistikované, nudné anebo prostě slabé. Oba časopisy tak vymezují příbuzný rámec své hodnotové orientace nikoli jako nějaký idiotský dril či politické doktriářství, leč jako vlastní tvář, onu osobitost, které se v Čechách říká *ksicht* (nevím, jak na Moravě... *čuňa?*), tedy názorovou a hodnotovou

⁷ Ad demonstrandum: „...zatímco generace experimentátorů třicátých let osvobozovala literaturu z kanonické sevřenosti a literárních klišé, v postmoderním kontextu tento způsob psaní, navzdory své nezpochybnitelné sofistikovanosti, ztrácí nejen sílu, ale i smysl. *Medové kuželky* pak představují spíše fosilní reziduum dávných poetik.“ (Eva Klíčová: Mezi kuželkami, politickým angažmá a čtenářem, *Host* č. 6/2012, s....

vyhraněnost, která – na rozdíl od zmrtvělého eklekticismu, sumujícího snahy nešťastníků neschopných vlastní myšlenky – procesy poznávání a prožívání světa a života dynamizuje a jim prospívá, ovšem i v řádu literárních modelů, metod či kontextů. Tuto samému Bohu libou snahu se pokusil v odpovědi na pamfleticky mezerovitou, leč ideologicky hrubě zatíženou a v jádře nekorektní, podpásovou glosu paní Klíčové popsat redaktor *Tvaru* Roman Kanda (kterého sice osobně neznám, ale soudím, že je to – na rozdíl ode mne – slušný a vzdělaný mladý muž), když mimo jiné napsal:

„*Tvar* přichází s určitou koncepcí literatury a literárního časopisu, již rozhodně nikomu nediktuje a která zůstává otevřená i kritickým hlasům. (...) Ideologie se hlásí ke slovu tehdy, opíráme-li se o věci, které považujeme za samozřejmé a které tudíž kriticky nereflektujeme. Nereflektovaným předpokladem Evy Klíčové je představa literatury dokonale vyvázané ze sféry mimoliterárního, což je ovšem paradoxně rovněž ideologický postoj...“⁸

Jak zdvořilé. Ach, jak příliš zdvořilé, pravím. A tak je mou milou povinností, naplnit profylaktickou roli psiho vojáka a v tváře potu vyšít tuto hrubou záplatu na pytel slátaný ne snad z nějaké intelektuální juty, ale z legendárního biblického šmirglpapyru a ještě se pořádně tetelící. Výčitkami svědomí jistě trpět nenuťno při útěšném vědomí, že dotyčná pytel hrubě uštrikovavší osoba ve svém statečném a nemilosrdném boji s minulým, zločinně zdiskreditovaným politickým režimem a s jeho kolektivisticky nelegitimním („sekernickým“) statutem krásného písemnictví vytrvá – tisknouc (třeba) ruku mému příteli, nejmenovanému literárněkavárenskému básníku, nebo po boku jiné, ve svém oboru podobně zcestně a anachronicky argumentující zdivočelé pani, jež právě z Božího trestu předsedá Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Řekl bych, že tak oboustranně vysoké – byť jen mentálně virtuální – výběrové příbuzenství zahřeje u srdce... Nebo ne?

28. července 2013

Apendix: Dvě replik

1. Běžel – zřejmě na počest skandálního vyznamenání těžce pomýleného Olivera Stonea ve Varech – v Čt2 jeho film *Salvador* z roku 1986. Hlavní protagonista, investigativní novinář v podání charismatického Jamese Woodse, má v rozhovoru s jakýmsi zatvrzelým důstojníkem americké CIA, jež v občanské válce v r. 1980 aktivně podporuje salvadarského diktátora Duarteho čile masakrujícího vlastní civilisty pod záminkou boje proti levicové lidové frontě, organizuje politické vraždy atd., takovouto repliku: „*Já jsem levicový, ale nejsem komunista. Ale to vy nechápete.*“

2. V květnu 2013 jsem v rozhovoru s Petrem Štenglem pro *Dobrou adresu* prohlásil: „*Ted' je například v tisku ryze současný, politický, posprávnu napružený, angažovaný číslo Analogonu (to je takovej časopis, pokud to*

⁸ Roman Kanda: Čeho se bojí Eva Klíčová?, www.itvar.cz.

nevíte). Tak uvidíme, zda se ten uzoufáný katolický premiér Nečas český chytne za nos, a konečně podá demisi. Nemůžu dospat.“ Číslo vyšlo, měsíc s měsícem se sešly a... závěr si učiň každý sám!

Efektivně září motýlí křídla rozpjatá mezi Nebi a Zeměmi.

FD

Jan Bělíček, Marta Svobodová

Ideologie a literatura

Co se skrývá pod nálepkou levicového literárního časopisu?

Diskuse o takzvané angažované literatuře se pojmu ideologie dotkla spíše okrajově. Pokud se ale zaměříme na otázku, zda literární časopis může, nebo dokonce má mít nějaký politický profil, tento koncept se zdá být kruciální. A zpětně může přihlášení k určité podobě ideologie vysvětlit podstatu problematiky „literatury s názorem“.

Eva Klíčová hodila článkem *Kritéria lyrického věku* v šestém čísle měsíčníku Host rukavici všem, kteří nesdílejí novokritickou představu vznešené autonomie a imanentního vývoje a snaží se uvažovat o literatuře ve společenském kontextu, nebo ještě hůř – v rámci levicově orientovaného přístupu ke správě věcí veřejných. Kritika „politické profilace“ Tvaru a A2 kupodivu přichází dlouho po řádném poprání sousloví „angažovaná literatura“, kterým je literární veřejnost už poněkud uondána. Rozhodli jsme se hozenou rukavici zvednout a přistoupit k tématu „ideologických kritérií literatury“ ještě z jiné strany. Konečně se totiž ozval jasný a vyhocený názor, žádný shovívavý únik mimo pravidla hry, žádné položení krále, jímž se svůj podíl na diskusi pokoušel uzavřít Pavel Janoušek.

Co je to ideologie?

Je až trochu smutné, že stát v Česku na levici i v druhém desetiletí třetího tisíciletí znamená jen a pouze obhajovat bývalý totalitní režim. Podobně bychom podnikatele horujícího pro samospásnost trhu mohli nařknout, že se vlastně snaží udělat ze zaměstnanců nevolníky. Pokud jsme ovšem už byli v této pozici odhalení, můžeme si dovolit zopakovat bez ostychu Antonia Gramsciho a připomenout, že pro nás, novodobé kádry, je ideologie ve světě i literatuře vždy přítomná, ať je panující společenský řád jakýkoli. Ideologie je před veškerou individuální zkušeností, tvoří její rámec, a co víc: otiskuje do nás své záměry ještě dříve, než si ji jsme vůbec schopni uvědomit. Ať už přístupu ke světu, pro nějž horujeme, říkáme Weltanschauung, doxa nebo právě ideologie, vždy ovlivňuje nejen kontext, ale samu podstatu toho, jak přistupujeme ke každodenní realitě. Literatura je v této situaci privilegovaným činitelem, který má moc „dělat věci slovy“, právě na základě toho, že mluvený či psaný jazyk je nejpropracovanějším systémem znaků, s nímž společnosti zacházejí. Vznikl jazyk jako aparát k dorozumění s ostatními, nebo z pouhé potřeby zvnějšít pocit? Je opravdu tvorba tak jedinečným aktem génia, jak bychom si my, účastníci literárního provozu, přáli?

Je pozoruhodné, že to, čím se individuum v podobě literárního kritika či básníka staví proti ideologii, je právě „vlastní názor“. Ten patrně předpokládá podobu světa, v níž kontext složený z čtenářského publika, výchovy kánonem, střetu s knižním trhem či rodinným původem spisovatele může a musí být jednoduše uzávkován. Jako by svébytnost vlastního názoru předpokládala naprosté odtržení od sociálního světa, který je ponechán jako pouhá materie pro spisovatelovo „vyřádnění“. To se obhájci tvůrčího gesta umělcova opravdu nepoučili ze staré a podobně nekonečné debaty o tom, zda

dějiny formuje spíš geniální jedinec s náhledem, který je přitažlivý i pro ostatní, nebo homogenní masa, která ze svého středu čas od času smršťováním hladkých svalů vyvrhne kohosi, kdo se za ni vysloví? Obojí přece vyjadřuje totéž – na gestu, jímž se vymezujeme proti světu, je toho vždy minimálně stejné procento všeobecně lidského jako výbojně božského.

Zrcadlené obavy

Oběma stranám jde „jakoby“ o stejnou věc – autenticitu uměleckého vyjádření, pravdivý vztah autorského díla ke skutečnosti, a tak se jejich obavy v sobě obdivuhodně přesně zrcadlí. Zatímco stranu „individuální“ ovládá pocit, že jakýkoliv externí požadavek škodí nejen literatuře, ale hlavně demokracii (což je vlastně vzhledem k uzávorkování sociálního kontextu literatury poněkud bizarní), strana „kolektivní“ se obává, že smrdí-li básníkům lůza, bude to mít neblahé společenské následky. K tomu se nezbytně přidávají bolesti, které se objevují v jakékoli diskusi, především takzvaný mezigenerační rozdíl. Když Eva Klíčová varuje, že vyrostla „generace nebezpečná literatuře i sama sobě“ – kdo pro ni představuje onu generaci? Lidé narození po roce osmdesát? Devadesát? Chudáci, kteří v důsledku absence zkušenosti s dobou minulou, kterou už ale nikdy nemohou dohnat, a nemůžou se tedy pro svobodomyslný tábor stát skutečným partnerem v diskusi? Nebo o věk nejde a je to jen skupina bytostí, které odmítají přijmout svůj ryze individuální úděl a odpovědnost za své konání?

Představa povinných a závazných pravidel, kladená do úst těm, kteří obhajují podobu literatury, jež usiluje být v oboustranném (protože jinak to ani nelze) kontaktu se společností, ovšem může být obrácena chlupy dovnitř – i vyhýbat se čemusi se může stát pravidlem. I povinnost být výsostným individuem vede k nebezpečnému a znepokojujícímu zjednodušení světa. Strach, že chceme vymýtit „básníky, kteří si píšou pro hrstku sobě podobných“, je oprávněný. Hlásíme se totiž, zcela individuálně, o svá práva – tentokrát nikoli jen kritiků či teoretiků, ale především o práva čtenářů. Metafora literatury jako sluhy, která byla v diskusi nad angažovanou literaturou tu implicitně, tu explicitně přítomna, má i druhou stránku a Jaromír Typlt, který sám sebe v červencovém rozhovoru pro Deník Referendum považuje za „přísně vycvičeného sluhu“ samotné řeči, jehož úkolem je pochopit, co se po nás, asi formou jakéhosi božského vnuknutí, žádá, by mohl být analýzou sociální stránky jazyka nepříjemně zaskočen. Sloužit lze nejen totalitní ideologii, ale i vlastnímu egu, jak připomněl Adam Borzič v Tvaru. A co hůř: je velmi pravděpodobné, že služba vlastnímu egu znamená jen službu neuvědomované ideologii. Literatura je vždy politickým činitelem a i mlčení ke společenské situaci je politickým postojem, vyjádřením toho, o čem se nemluví, a tedy součástí nějakého myšlenkového a hodnotového systému.

Úloha literárního periodika

Kritika ideologické linie literárního časopisu v tomto kontextu přestává dávat smysl. Andrej Babiš či Zdeněk Bakala rozhodně nejsou žádnými filantropy, kteří se svými investicemi do mediálních „produktů“ snaží kultivovat český veřejný prostor. A kdyby přece, je to jen jistý způsob

kultivace, za níž vždy číhá ideový záměr. Už jenom prohlášení „autor ukázal svůj cit pro jazyk“, „autor je básníkem“, „autor umí psát“ jsou ze své podstaty ideovým zvoláním. V českých literárních časopisech, kulturních rubrikách deníků a týdeníků můžeme nalézt stovky příkladů takových tvrzení, která bez kontextu, sama o sobě, nic neříkají. Obracejí se na komunitu čtenářů literatury a předjímají jejich znalosti, jejich zabydlenost v hodnotových měřítkách toho kterého periodika – počítají se situací, v níž jsou pronášena.

Nechceme tvrdit, že hodnotová měřítká, která určují přístup ke světu, jsou nutně nebezpečná. Jsou však nebezpečná tehdy, odívají-li se do průsvitného hávu nezpochybnitelné danosti. Pokud se člověk prostřednictvím literatury snaží verbalizovat (a tím tedy učinit předmětem komunikace) subtilní emoce a životní zkušenost lidské bytosti, je stejně potřebné, aby se o zprávách z izolovaného a subjektivního světa vedla veřejná debata. Platformou pro ni jsou především literární časopisy a internetové servery. Smyslem existence těchto médií je vykonávat syntetickou práci, která přirozeně dotváří konstrukci kulturního dění. Nenachází-li kritik širší významové a společenské souvislosti kritizovaného díla, nemůže takové dílo nikdy hrát žádnou roli ve společenském životě.

Nyní ovšem trochu střelby do vlastních řad. Jedním ze základních nedostatků současné kulturní levice je především fakt, že si za svůj hlavní cíl vytkla jen odhalování společenského kontextu tvorby a zamlčených předpokladů o podobě světa, bobtnajících pod povrchem krásných slov. Pouhé konstatování, že ideologie prostupuje vším, a je proto potřeba najít pozici, ze které je možné ji účinně napadat, subverzivně na ní parazitovat a oslabovat ji, vede k představě periodika, jehož jediným smyslem je varovat před mocí, manipulací a upozorňovat na samotný fakt, že literatura je také politikum. Pokud toto politikum v literatuře odhalíme, budeme lépe připraveni kriticky čelit jeho vlivu a postupně se staneme svobodnějšími individui. Shrnutí a podtrženo: kulturní periodika se tak záměrně stavějí do pasivní a negativní role, čímž v podstatě uvolňují prostor svému ideovému soupeři, aby mohl nerušeně konstruovat, upevňovat a především reprodukovat svůj světonázor. Reprodukci, zcela zásadní proces pro etablování jistých ideových východisek ve společnosti, totiž není možné založit na půdě negativního vzdoru, ale pouze na afirmování alternativních návrhů společenské proměny, v našem případě tedy na konkurenčních předobrazech vymezujících funkci a význam literární tvorby ve společnosti. Práce kulturního periodika, které chce být konkurentem převládajícího ideologického systému, ztroskotává na tom, že se neustále pohybuje na území pouhé potenciality. Zviditelňuje tak svou vlastní ideologičnost, protože se neopírá o předpoklady, na nichž stojí svébytný výklad světa. Toto tvrzení nejviditelněji dokládá nedávné prohlášení Jana Jandourka na stránkách časopisu Reflex, že popírat tržní mechanismy je jako popírat gravitační zákony. Dokáže si snad někdo ze čtenářů představit, že by veřejným prostorem mohla bezostyšně kolovat teze, že zpochybňování existence třídního boje v kapitalistické společnosti je stejně absurdní jako říkat, že pes dělá mňau?

Jestliže dnešní literární teoretici slavnostně volají, že největším objevem literární vědy dvacátého století je poznání, že celá literatura je lež a psaní

pouhou záležitostí stylizace, vezměme tedy jejich tvrzení vážně. Ano, literatura je umělý konstrukt, jímž se autorský subjekt vyjímá ze skutečnosti, aby v převleku fikce vypovídal o tom, čemu vlastně jsme si zvykli říkat skutečnost. Jejím základním výrazovým prostředkem je lež, díky níž komplikuje „přirozené“ vazby textu na aktuální realitu. Není to pak tedy naopak? Nepoukazuje literatura, spíše než na cokoli jiného, na problematický statut reality? Nedemonstruje lež fikce pouze lež reality? Nesnaží se nám spisovatelé, ti prolhaní šmejdi, ve skutečnosti říci, že to, co nás drtí a deptá, co vyvolává kulturní, národní a lidské spory a fanatismus, je ve skutečnosti hluboce zakořeněné přesvědčení lidí, že realitu zakládají jisté nezpochybnitelné fyzikální, biologické či náboženské axiomy, přičemž každý konkurenční názor pracuje s jinou sadou těchto předpokladů? Nestojí pak za to uvažovat o přehodnocení našeho negativního vnímání ideologie jako něčeho, co lidmi manipuluje a odvrací je od jejich přirozených tendencí? Ideologie by se pak jevila jako zcela esenciální prostředek, jímž člověk uvádí v pohyb vizi společenského soužití.

Úloha spisovatele

Jaká je v takto nahlíženém světě role umělce? Ilustrujme ji na půdě sporu o to, proč literatura ve společnosti ztrácí na důležitosti svého postavení. Slýcháme neustále z tábora kultivované inteligence, že zájem veřejnosti o kvalitní literaturu klesá. Pomiňme, že volající jsou sami garantem kvality, a tím tedy snižování zájmu o vysokou literaturu ve skutečnosti znamená také snižování jejich společenského statusu (potažmo snižování statusu kritiků těchto autorů), a zkusme se spíše podívat na to, co ve skutečnosti může být odklonem širokých mas od literárního umění. Nezájem veřejnosti o literaturu je podle nás především výsledkem nezájmu spisovatelů o společnost. Jako je uchýlení se k médiu jazyka výrazem snahy sdělit druhému nějakou svoji zkušenost, tak i čtenář čte pouze to, co mu přijde povědomé a co zasahuje do jeho života. Dnes se ovšem může zdát, že jediným blahosklonným ústupkem, který spisovatelé vstříc veřejnosti činí, je moment, v němž se ocitají tváří v tvář svému publiku během veřejného čtení. Ostatně samotný koncept veřejného čtení by bylo vhodné prozkoumat. Možná by se pak vyjevilo, že hlavním důvodem jejich existence je právě to, že literátům se zajídá jejich společenská izolace, ale na druhé straně tlak parnasistické minulosti nikdy nedopustí, aby se věnovali společenským problémům. Nemusíme po vzoru minulého režimu hned přetvářet a ideově vychovávat, stačí jen s potenciálním publikem skutečně mluvit. Ptáme se tedy: znamená proklamovaná autonomie literárního prostoru absenci jakéhokoli názoru? Nebo snad tato autonomie měla sloužit k tomu, aby se literární umění stalo nezbytnou kritickou instancí, v níž je možné používat nepřipustná prohlášení, aby se tak extrapolovaly nebezpečné společenské tendence, jak to ukázal třeba Boris Vian ve své próze *Naplivu na vaše hroby*? Není v případě, kdy umělec rezignuje na odhalování destruktivních aspektů společenského soužití, vzývání autonomie uměleckého prostoru stejně zbytečné jako lpění dnešních politiků na poslanecké imunitě? Legitimitu v tomto případě dle našeho názoru postrádá obojí.

Z druhé strany barikády se ozývá stejně otravný a iritující křik: „Čte se, to víte, že se čte, jenomže se nečte to, co vy označujete za kvalitní literaturu, ale

spíše to, co vy označujete za brak.“ Červená knihovna, science fiction, fantasy, detektivky a thrillery jsou tím, o co je dnes zájem. Následuj hlas lidu, následuj trh a čtenář sám svou přízní vyřkne ortel nad tvým dílem. Tyto hlasy konstruuji iluzi, v níž nabídka a poptávka vyjadřují údajné požadavky společnosti. Mít úspěch u čtenářů neznamena stát se hlasem lidu, ale mnohem spíše pozorně naslouchat potřebám knižního průmyslu. Pro spisovatele snad není nechutnější představa než odvozovat svou společenskou příslušnost od zákonitostí trhu. Zopakujme si však důležité poučky pozdního kapitalismu: Nezátížená a nepokřivená tržní soutěž v dnešním světě existuje pouze v hlavách zatvrzelých vyznavačů evangelia liberální mikroekonomie. Každý produkt potřebuje finanční kapitál, jímž by naopak poptávku stimuloval, a tím narušuje rovnost výchozích podmínek. Pokud není jasné, co konkrétně má označovat onen finanční kapitál, novodobí sociální inženýři trhu již vynalezli rozšířený a hojně užívaný termín marketing, kterým v literárním průmyslu můžeme tento finanční kapitál směle častovat.

Spisovatel levičák

Filosof Walter Benjamin ve svém eseji *Autor jako producent* dodnes nepřekonaně definuje hranici mezi takzvaným revolučním a buržoazním uměním. Neříká totiž, jak má spisovatel psát o okolní realitě, aby upozornil na nedostatečnosti, nepravosti a neplechy světa. Tvrdí, že skutečně revoluční spisovatel hledá místo literatury v procesu výroby. Onen marxistický teoretik, z nějž západní teorie chce udělat docela bystrého a vtipného glosátora první poloviny dvacátého století a okleštit jej od veškeré politické dimenze, totiž už tehdy moc dobře věděl, že místo kultury v marxistických teoriích je velmi nesamozřejmé. Co má být oním hledáním místa literatury ve výrobě? Takové hledání především předpokládá zastřešující ideu a cíl, k němuž směřuje snažení společnosti. Pokud spisovatel hledá své místo ve výrobě, musí takový cíl nutně mít. Nejen že jej musí mít, ale musí také najít cestu, jak k jeho realizaci přispět. To předpokládá jeho bytostnou starost o celek lidstva, o jeho budoucnost. Musí mít touhu se na tvoření této budoucnosti aktivně podílet. Z tohoto bryskního rozlišení trčícího v dějinách umění jako sloní kel v čvachtavém kompostu můžeme prohlásit, že takřka všichni dnešní spisovatelé jsou prototypem buržoazních umělců.

Kolik dnešních autorů projevuje ve své tvorbě vůbec zájem o vnější svět? A kolik z těch, kteří věnují svou pozornost vnějšímu světu, se zaměřuje na současnost? Nejčastějšími tématy českých próz jsou „rudý teror“, nechutný odsun Němců a druhá světová válka. Otřepaným klišé: po bitvě je každý generál. Jak krásné je přebírat se v horách mrtvol a hledat onoho nacistického, komunistického či českého záporáka, kterému v lepším případě navlékneme trochu postmoderní háv, aby nebylo vše sprostě černobílé. Brodíme se stokou minulosti, abychom nemuseli myslet na přítomnost, která je pro člověka bez hlubšího zájmu o společnost nepochopitelná a matoucí. Přitom neexistuje lepší příklad literáta tohoto typu, než je dramatik Václav Havel. Vynález ptydepe, které se později stalo synonymem pro vyprázdněný jazyk státního aparátu, v divadelní hře *Vyrozumění* byl snad až předčasným dokladem toho, jak se funkční a legitimní slovník vládnoucí garnitury může propadnout do zcela absurdní,

směšné a nevěrohodné mutace. Nemohl by snad někdo z dnešních spisovatelů sepsat *Flexibilní slovník éry konkurenceschopnosti*, který by provedl audit všech odkloněných slov? Kde jsou autoři, kteří si vezmou na paškál současný slovník a ideologické fráze? Kde jsou básníci vysmívající se flexibilitě, svobodě, humanitě jako termínům, které, ač tradičně obdařené kladnými hodnotovými znaménky, ztratily zcela svůj význam a manipuluje se jimi ve zcela vyprázdněných kontextech?

Už samotným „ozvlášťujícím efektem“ psaní se formuje nový jazyk, který je přiléhavější současnosti: tento estetický, mesiášský a uměleckocentrický projekt poststrukturalismu má přes všechny námitky zdravé jádro. Nově konstruovaný jazyk může rozšiřovat samotné meze myšlení a otevírat tak prostor pro nové konstruování společnosti. Tato nezastupitelná funkce umění je jedním z jeho stěžejních úkolů. Ještě důležitější se však zdá být ta dimenze literární tvorby, v níž prostřednictvím literárních postav, jejich gest a hodnot, které reprezentují, může mít literatura vliv na naše vědomí spravedlnosti, morálky. Tato dimenze psaného je trestuhodně opomíjena. Sama o sobě sice nepřináší žádný příspěvek k debatě o povaze literárních textů, ale může být zdrojem jejich nové společenské funkce.

Ani kritika nestačí

Ani dnešní tábor na levici se zrovna nerozplývá nad budovatelským románem a mozaikami osvobozujících rudoarmějců. A opravdu nás nepálí dobré bydlo – vadí nám přesně to, že pokud jakýkoli ideologický systém necháme působit jen tak, sám pro sebe, povede nás do pekel, ať už jde o reálný socialismus či neoliberální kapitalismus, literární kritiku odštěpenou od společenského kontextu nebo účelovou propagaci jednoho vidění světa. Ale ani negativní kritika a vymezování se vůči panujícímu názoru nestačí. Pokud nebudeme stát za svébytnou představou o světě a literatuře, která je v něm co platná, budeme přímo zodpovědní za stagnaci a úpadek světa i literatury. Jedinou cestou je přestat se opájet nabytou tvůrčí svobodou a začít zase pokorně naslouchat ostatním, nesloužit jen sám sobě či hlasu shůry, talent brát jako závazek (vida, kde lze ještě najít individuální odpovědnost), ne jako možnost, jak se povyšovat. Literatura by měla být oslyšením hlasu umlčovaných, a nikoli kultem neuvědomovaně neindividuální zkušenosti. Ať už jde o otázky individua, literatury nebo veřejný prostor, v pojmu kapitalismus žádné „socio-“, ale hlavně ani „homo-“ nehledejme. Pokud budeme před skutečností zavírat oči i v prostoru literatury, který je vůči trhu stále ještě vcelku autonomní, odkud má pak potřebná kritika společenského systému, do nějž jsme byli řízením osudu dostrkáni, přijít?

2013

<http://www.advojka.cz/archiv/2013/17/ideologie-a-literatura>

Reakce čtenářů na text Ideologie a literatura

Tomáš Gabriel: I minulost je současná

Ačkoli v zásadě souhlasím s tím, že ideologií může být ledasco a že i realitu tematizující psaní může být umělecky rovnoprávné s fikcí (problém není v podstatě, ale v konkrétním provedení), některé vývody tohoto článku jsou přehnané.

Poukázání na to, že se čeští autoři plácají v sudetech a podobně, místo aby řešili současnost, zní sice dobře, ale je zavádějící. Je jedno, jaké období v realitě, nebo dokonce ve fikčním světě, literatura rozebírá, z hlediska angažovanosti jsou důležité hodnoty, o kterých je řeč (nikoli jejich datum). Kritika nesvobody platí automaticky na jakoukoli nesvobodu.

Z tohoto vyplývá i širší výhrada k článku. Nepopulární literatura je zdůvodňována tím, že autoři nevěnují pozornost aktuálním problémům lidí. Proto na literaturu lidé zanevřeli.... a nečtou? O pár odstavců níže se překvapivě dozvídáme, že čtou. Sci-fi, fantasy a červenou knihovnu - jsou to snad příklady toho, kdy se autoři drželi aktuálních sociálních témat, po kterých čtenáři prahnou? To si zásadně protiřečí. Zjevně zde působí jiné síly - k braku táhne čtenáře stravitelnost a podbízivost kýče (ani bych neřekl, že jde o marketing) - to jsme ale mimo sociální téma.

Také je přinejmenším sporné tvrdit, že se autoři literatury o sociálně choulostivé témata nezajímají. Jsou třeba určitým způsobem selektivní ve výběru témat, zpravidla se ale jedná o témata velice sociálně stozumitelná a palčivá, ať už v konkrétní, či symbolické rovině. Nemám pocit, že by tu autoři masově psali romány a básně o jazyku jakožto jazyku jazyku a podobně. Například Paměť mojí babičce se hnula s mým svědomím a postojem ke světu víc, než egomaniacké kapitalistické básně. Ještě víc mne ovlivnil Princ Bajaja. Zejména symbolickou rovinu uměleckých textů tento článek nereflektuje.

Autoři se vtipně všímají toho, že ideologií je i vyhýbání se ideologiím, neuvědomují si ale, že sociálně palčivý problém může být tematizován i nepřímou, třeba ohledáváním kontrastních, konkurenčních hodnot.

Neoliberalní moloch mohu zkritizovat, a klidně řeknu i subverzivně sabotovat, milostnou básní nebo ódou na rytíře. Kdo má lásku a čest, ten se sám postaví jakýmkoli nepravostem - a nepotřebuje k tomu návod, v tom je to kouzlo. Literatura nechce ovlivnit naše jednání v konkrétní věci, ale ve všech věcech. Mohu sice o konkrétní věci psát, z hlediska literatury to bude ale mít význam spíše tím, co tento konkrétní případ symbolizuje a rozehrává v širší rovině.

Pavel Janoušek: Ideologie

Pravda, položil jsem před časem krále, ale stále sleduji, jak jiní bloudí po šachovnici, na níž se na rozdíl od té skutečné hraje bez pravidel, takže je možné hýbat pěšcem sem a zpátky a přitom vykřikovat: "Ó, jak statečně útočím!". Ideologie je samozřejmě všudepřítomná, dokonce i v projevech, které se jí ostentativně zřikají. Nicméně dámy a pánové, kteří z ní činíte

předmět kultu a v jejím jméně o sobě hovoříte v množném čísle, horování pro ideologii je sice v současné chvíli zajímavá provokace, stále ještě ale není činem. Tím se stane až v okamžiku, kdy napíšete, pro jakou ideologii to vlastně horujete. Škála je totiž dosti široká a nelze ji vymezit pouze negativně. A výraz levicová ideologie je v našem kontextu jen bezosažná fráze, která se dožaduje konkretizace: čím, že to vlastně hodláte zaujmout "lid"?

Už se těším na okamžik, kdy lid znechucený kapitalismem se znovu vrhne na četbu hodnotných a sociálně angažovaných literárních děl a z básníka, respektive z kritika jako apoštola, jenž jej k angažovanému psaní vyzývá, se opět stane spolutvůrce nového lepšího příštího života. – Inu, dějiny se sice občas motají v kruhu, avšak každou novou otočkou jsou čím dál absurdnější.

Jakub Vaníček: RE: Ideologie

Zas ale abyste se netěšil marně - myslím, že jediný, kdo si představuje situaci, kterak literární kritik / apoštol vodí lid po ouhorech a vyzývá je, aby se klaněli horizontu, jste Vy. Já kolem sebe nikoho takových ambicí nevidím. Meziválečné poměry lze zopakovat jen stěží, zvláště tam, kde se namísto praktikovaného kultu Pokroku vše řítí do ďáblový řiti.

Na otázku, jaká ideologie je ta vyvolená, pro čí zájmy se tu pléduje, se nejspíš odpovědi taktéž nedočkáte. Stále ještě rosteme k Události - tam, kde dříve sloužila psychoanalýza, svítí dnes vyklizená výloha. Jsme v situaci nula, čekáme, jak vykrystalizují opozice, jak se každý z nás zachová, až půjde do tuhého. Je zvláštní, jak často se setkáváme s názorem, že teprve "poté", teprve pod tlakem šroubů nadoraz utažených (a o tom, že se utahuje, snad už dnes není pochyb - viz třeba článek Břetislava Horyny z A2, č. 18) bude možno nastínit první strategické tahy. Chcete tedy zatím příliš - obávám se, že jen málokdo bude svolný sytit tlamu postmoderny.

Jaromír Typlt: Nezaskočen

Když už jsem byl vyvolán jménem:
Troufám si tvrdit, že žádnou "analýzou sociální stránky jazyka" bych nepříjemně zaskočen nebyl. Její výsledek je totiž dán předem. Skončí to zase jen u staré známé rovnice "Kdo nejde s námi, jde proti nám".
<http://www.typlt.cz/index.php?content=blog>

autor: autor

AUTOR LITERARNIHO TEXTU JE ODPOVEDNY JEDINE SVEMU SVEDOMI A NICEMU JINEMU. JAKEKOLIV JEHO UKOLOVANI JE NEPRIPUSTNE. PRECTETE SI PAMETI VACLAVA CERNEHO A MELO BY VAM TO STACIT.

Mirek: RE: autor

Vážený *autore*. Kde jsou, prosím, ty úkoly pro autora, vyplývající z diskuse???? Nevidím snad pro oči??? Či jsem zfetovaný???

Pavel C: Intimní pomer s karbidem wolframu

Ale znám vědátory, co mají k některým chemickým prvkům a jejich sloučeninám bližší vztahy než k velké většině lidí. Je potřeba vysvětlovat, ospravedlňovat, když si někdo z nich uvědomí, že si lépe rozumí s hořčíkem než se svojí snachou? Má ve větší oblibě nějaký sulfid než svého nepokrevního souseda? A vztahům mezi křemenem a oxidem vápenatým rozumí víc a má pro ně hlubší pochopení než pro vztahy mezi bývalou manželkou svého známého a vlastním bratrancem? Je potřeba ta stanoviska podrobovat přísným soudům? Když má někdo hluboce intimní poměr s karbidem wolframu nebo borosilikátovým sklem.

Mirek : RE: Intimní pomer s karbidem wolframu

Co se týče dětinského světonázoru o nepolitčnosti a neideologičnosti "skutečných odborníků" (např. i některých chemiků, kteří mají raději intimní poměr s karbidem wolframu než s celou realitou, tedy i s tou mezilidskou; jakož i dalších osob z řad "nepolitických odborníků" i z jiných oborů, majících intimní poměr s jinou "odbornou" náhražkou, namísto vnímání komplexní společenské reality), který se podobá pověstnému strčení hlavy do písku pštrosem, jenž se tím chce vyhnout střetu se skutečnou pro něho nepříjemnou realitou, pak jste uvedl celkem dobrý příklad. Jejich tragédií totiž je, když jim přitom uniká, že karbid wolframu je sloučenina, a že jak wolfram tak i uhlík se vlastně vzdaly své bezbřehé individuality ve prospěch další společné koexistence, i když wolfram dál zůstává wolframem a uhlík uhlíkem a že i výroba a společenský život mají společenský charakter. Problémem tedy není individualismus sám o sobě, ale sobecká ideologie militantního nespoutaného ziskuchtivého individualismu, která ponouká "pravého demokrata" ke snaze za každou cenu si vždy něco utrhnout na účet druhého prvku a jaksi samozřejmě předpokládá, že ten druhý je úplně blbý.

To samé platí i v literatuře o některých literátech, dnes bohužel tvořících většinu.

Skutečně lze bezuzdné individuální sobectví povýšit na společně sdílenou hodnotu, která má stmelovat společnost v příštím tisíciletí??? Pak se nedivme, že se nám republika (stejně jako celá EU) otrásají v základech a že většina lidí má takového ideálu plné zuby.

PS: Opravuji. Chtěl jsem říci v současném i příštím tisíciletí. Vždyť tato tmelící idea má být přeci na věčnost a nikdy jinak. Nebo ne???

Bruno Solařík

Starost o celek lidstva

K textu J. Bělíčka a M. Svobodové *Ideologie a literatura*

*

Jan Bělíček a Marta Svobodová publikovali v časopisu A2 (17/2013) stať *Ideologie a literatura*. Oprávněně zde upozorňují na denně ověřovaný, a přitom mnohdy opomíjený fakt, že totiž – obecně řečeno – ve všem jednání lidí se projevuje zaujetí určitého hlediska, z něhož jednají. I například v literatuře, jak říkají Bělíček se Svobodovou, „Už jenom prohlášení ‚autor ukázal svůj cit pro jazyk‘, ‚autor je básníkem‘, ‚autor umí psát‘ jsou ze své podstaty ideovým zvoláním“, přičemž vlastní světonázorové zázemí přitom nemusí být jeho nositelem uvědoměle vnímáno.

*

Podnětný postoj, že dané hledisko „vždy ovlivňuje nejen kontext, ale samu podstatu toho, jak přistupujeme ke každodenní realitě“ a že tedy i „Literatura je vždy politickým činitelem a i mlčení ke společenské situaci je politickým postojem“, pak autoři rozvíjejí do pozoruhodné teze:

„Pokud se člověk prostřednictvím literatury snaží verbalizovat (a tím tedy učinit předmětem komunikace) subtilní emoce a životní zkušenost lidské bytosti, je stejně potřebné, aby se o zprávách z izolovaného a subjektivního světa vedla veřejná debata.“

Tento názor je pozoruhodný především tím, že by měl zřejmě podle kontextu vyplývat z původních postřehů, jenže z nich nikterak nevyplývá. Svérázný je i tento závěr:

„Nenachází-li kritik širší významové a společenské souvislosti kritizovaného díla, nemůže takové dílo nikdy hrát žádnou roli ve společenském životě.“

Na pováženou je už ta představa, že ústředním rozhodčím společenské působnosti uměleckého díla není sama společnost – samozřejmě včetně specializovaných kritiků –, nýbrž jen a povýtce ten tak či onak pravověrný kritik: když právě on nenajde v díle společenské souvislosti, dílo je k ničemu.

*

Umění hodné toho označení snad především nevzniká proto, aby bylo hned společenským činem. To by byl apriorní obchod, politika atd.

Umělecké dílo se ve skutečnosti dostává do společenského oběhu paradoxně přesto, že je jedinečným činem subjektivním, a začasť bez ohledu na to, že třeba svým tvůrcem nemusí být k široce společenským účelům vůbec určeno. Řekněme, že základní „ideologii“ umění (ať si ji tvůrce uvědomuje nebo ne) je elementární potřeba vyjádřit (a případně i sdílet) vnitřní tužby a obavy. Potřeba celospolečenské a politické působnosti přitom

pro jeho vznik a život může (byť jistě nemusí) znamenat spíš překážku než pohon.

Někdy nakonec dochází k tomu, že se výsledný umělecký čin skutečně dočká pronikavého společenského působení – bez ohledu na to, jestli o to umělec usiloval nebo ne. Jindy toto pronikavé působení (ať z vnějších nebo vnitřních důvodů) zůstává omezeno na poměrně nevelký, až mizivý okruh příjemců, aniž by to znamenalo, že je takové dílo umělecky i společensky nějak méněcenné či co. Kromě toho pak vědomá či nevědomá hlediska příjemců mnohdy činí dané dílo předmětem sváru, kdy je částí společnosti zbožněno a druhou zatraceno. Někdy i v přímém protikladu s tím, ke komu chtěl mluvit sám autor. (Viz například přijetí avantgardního umění buržoazii, kterou chtělo torpédovat ve jménu proletariátu, jenž je odmítl.) Nemluvě o častých případech, kdy je dílo společnosti zcela zavrženo a toho, čemu se říká ohlas a společenská působnost, se mu dostane až dlouhá desetiletí, ba staletí po autorově smrti...

Oproti tomu Bělíček a Svobodová prostě tvrdí, že jedinou oprávněnou ideologií umění má být vlastně rovnou uvědomělá ideově politická aktivita. Jinak je dílo společensky bezcenné.

*

Autoři tedy bez jakéhokoli zdůvodnění ztotožňují komunikativní situaci uměleckého díla výhradně s komunikací obecně společenskou či politickou. Z faktu samovolného, neuvědomovaného zaujímání toho kterého hlediska, k němuž v lidském jednání dochází bez výjimky vždy (i v umělecké tvorbě), pak vyvozují nelogický závěr, že je tudíž žádoucí nebo dokonce nutné, aby určité hledisko (konkrétně takové, které autoři doporučují) zaujal umělec uvědoměle.

Jistě, stojí za to uvědomit si své hledisko, a tím je buď stvrdit nebo naopak změnit. Nejlépe zrovna na základě prolnutí zkušenosti s intuicí, stojícího u zdrojů tvorby i názoru.

Ovšem představa, že je tomu obráceně – tedy že nejdříve se má ustavit racionálně pojaté uvědomění čehokoliv, a teprve jím že je pak podmíněn vznik společensky platného uměleckého díla –, představuje téměř doslovné opakování kardinálního omylu, který není v dějinách ojedinělý. Naposledy se v takto krystalické podobě vynořil coby pojetí angažovaného umění ve službách bolševické a nacistické politiky. A to coby zrcadlově obrácené dědictví feudálně buržoazního, jezuitsky akademického zlacení předem doporučených idolů. – Dokonce i tou jednoznačnou objednávkou, jaké konkrétně má ono uvědomělé umění=politikum být („odhalování destruktivních aspektů společenského soužití“, „starost o celek lidstva, o jeho budoucnost“, touha „se na tvoření této budoucnosti aktivně podílet“), kopírují autoři článku – ať už vědomě nebo neuvědoměle – téměř doslova všechny uvedené vzory.

*

Můj první čtenářský dojem z článku spočíval v podezření, že se autoři snaží napodobit ironicky arogantní i vojácky agresivní tón statí klasiků marxismu-leninismu („trochu střelby do vlastních řad“, „trestuhodně opomíjena“, „z tábora kultivované inteligence“, „z druhé strany barikády“...).

Řadu světonázorových hledisek zaujímají lidé – což zdůrazňují sami autoři článku –, aniž by si to uvědomovali. Jejich průvodní znaky bývají pro ně spojeny s tím či oním milostným vzplanutím, a nikoli kvůli své racionální, logické, uvědoměle ideologické sounáležitosti: ta přichází až jako nezbytná racionalizace emoce.

A asi proto, že Bělíček se Svobodovou neznají atmosféru padesátých a sedmdesátých let 20. století, kdy se obsahově i výrazově podobné formulace používaly rovněž (vždyť šlo o marxistickou ideologii u moci), nedokážou odhadnout, jak silný dech „Tvorby“ z roku 1952 nebo 1972 vane z jejich rádobý avantgardistických podtitulků „Úloha spisovatele“ nebo „Ani kritika nestačí“.

*

Je přitom příznačné, k jakým apelům se Bělíček se Svobodovou uchylují: „...rozšiřovat samotné meze myšlení a otevírat tak prostor pro nové konstruování společnosti“...

Tento apel souvisí podle všeho s rozšířeným náhledem posledních desetiletí, podle něhož je zapotřebí, aby revoluční intelektuálové vytvořili svým myšlením pádnou teorii pro praxi budoucího masového revolučního hnutí.

To vede myslím k odtrženosti právě od mas a k plození intelektuálně sociálních abstrakcí.

Trpká zkušenost, že konkrétní masy o ty abstrakce, jež jsou právě jim určeny, vůbec nestojí, pak ovšem u daných intelektuálů nutně vede nikoli ke změně kvality, tedy k útěku do skutečnosti, nýbrž k volání po kvantitativně účinnějších způsobech jejich kdovíproč neúspěšné propagandy. Třeba za pomoci umělců.

To je zřejmě hlavní důvod apelu *Literatura a ideologie*: umělec je objektivně povinen pomoci revolučnímu teoretikovi v propagaci teoretikových iluzí, protože teoretik sám na to jaksi objektivně nestačí.

Volání autorů článku po „veřejné debatě“ nad uměním je v této souvislosti vlastně paradoxní. Oni sami se nehodlají s veřejností radit o svých izolovaných a subjektivních názorech na společnost – přesněji řečeno je chtějí společnosti i umělcům jednostranně nadoktrínovat. A na druhé straně se diví, že umělec se nehodlá o své metodice a ideaci radit s nimi.

Umělec na to má ovšem právo.

Pokud jde o revoluční intelektuály, snad by jim stálo za to, aby začali kriticky vnímat, jací lidé jsou, a z toho aby pak vycházeli při oprávněné snaze zlepšit lidské podmínky ve společnosti.

Mohlo by to být účelnější než a priori budovat voluntaristické teorie, jací by lidé měli být, a pak je lidem (nemluvě o umělcích) vnucovat coby závaznou podmínku spasení.

*

Jinde jsem upozornil, že marnost snah vést extrémně konzumní společnost k morálním a intelektuálním hodnotám (a odtud k revoltě) lze vysvětlit tím, že takové ideologické snahy prostě nejsou podepřeny materiálně. (Udivuje mě, že je podle všeho zapotřebí připomínat tyhle věci představitelům radikální levice.) Když se naopak v hospodářské krizi otřese budova

konzumu v materiálních základech, masové revolty jsou na světě, a to bez jakékoli souvislosti s teoretickými výzvami revolučních intelektuálů.

Běliček a Svobodová mají pravdu, když říkají, že „služba vlastnímu egu znamená jen službu neuvědomované ideologii“.

Nad jejich článkem by se ovšem hodilo pokračovat:

A služba uvědomované ideologii může být paradoxně jen službou vlastnímu egu.

2013

http://www.advojka.cz/diskuse/_38894/ideologie-a-literatura-c-172013?isTopicAdded=1

První reakce J. Typlta a B. Solaříka na text J. Bělíčka a M. Svobodové Facebook, září 2013

Bruno Solařík První čtenářský dojem v kostce: autoři textu Ideologie a literatura se při svém neovladatelném plácání nehorázností („rozšiřovat samotné meze myšlení a otevírat tak prostor pro nové konstruování společnosti“) úspěšně snaží napodobit arogantní, agresivní tón některých statí klasiků marxismu-leninismu, který je zjevně eroticky vzrušuje – ideologie neideologie. A protože osobně neznají atmosféru padesátých a sedmdesátých let, kdy se obsahově i výrazově podobné formulace používaly rovněž (vždyť šlo o marxistickou ideologii u moci), nedokážou odhadnout, jak silný dech „Tvorby“ z roku 1952 nebo 1972 vane z rádobí avantgardistických podtitulků „Úloha spisovatele“ nebo „Ani kritika nestačí“.

Jaromír Typlt A navíc, Bruno Solařík to samozřejmě ví líp než jiní: protest proti "estetické autonomii" a důraz na to, že nějaká ideologie je vždy v díle implicitně přítomná, to je zásadně postoj surrealistů (a mám teď na mysli hlavně Effenbergera). Ale zde už je pouze zkusmo napodobován, bez toho zásadního ručení, na kterém to u surrealistů stojí a padá.

Bruno Solařík Nikoli surrealistů, nýbrž post-effenbergeristů. Zrovna se nám ve skupině snaží množit. Já spolu s Bretonem tvrdím, že „Žádný zavedený systém nelze rozumně pokládat za nástroj na truhlářském ponku. Ten truhlář, to jsi ty. Pokud tě nepostihne zuřivé šílenství, nenapadne tě zbavit se všech těch nástrojů s výjimkou jediného, například dlouhého hoblíku, a poté prohlašovat, že používat kladivo je trestuhodná chyba.“ Jojo, není surrealista jako surrealista.

Jinak, ti ádvojáci mají pravdu, že „služba vlastnímu egu znamená jen službu neuvědomované ideologii“. Nad jejich nadělením by se ovšem hodilo pokračovat: A služba uvědomované ideologii může být paradoxně jen a pouze službou vlastnímu egu. Je totiž zřejmé, že „masy“ sice moc nečtou individualistické básníky, ale literárně-politické apely daného typu by při svém zdravém jádru prostě nezaregistrovaly, ani kdyby jim to někdo předčítal. Mimochodem: kdy v dějinách masy něco četly kromě těch krváků a červené knihovny? – A co je na tom? Svoje morální zlato a svůj smysl pro spravedlnost si dobrý člověk najde i tam. Zato fanatik z ádvojky se nepoučí ani z Goetha. A ke své škodě nejspíš ani ze Solženicyna. Kdyby se jim ty jejich tužby splnily, kam by se jen schovali?

Jaromír Typlt U nás byla jedna taková osvědčená schovka, pokud si vzpomínám, v Jáchymově: předváleční levicovní intelektuálové se tam potkali s buržoazními estétami, proti kterým vedli svatou válku, a nad všemi bez rozdílu svištěl bič tzv. pracujícího lidu.

Facebookové reakce na text BS

Jaromír Typlt "To je zřejmě hlavní důvod apelu Literatura a ideologie: umělec je objektivně povinen pomoci revolučnímu teoretikovi v propagaci teoretikových iluzí, protože teoretik sám na to jaksi objektivně nestačí."

Krátce a zcela srozumitelně to Bruno Solařík vyjádřil, celá ta dnešní "angažovanost" je jen pokus teoretických mozků, jak UPOTŘEBIT umělce.

Antonín Šalanský Jsem jen blba lopata, ale tohle je "Stollwerk" non plus ultra..!

Mikael Karvalajka Můj nynější pocit (a protinázor): oni vycházejí z toho, že žijeme v mravně vyhrocené situaci a zavíráme před tím oči. Jsme spokojená parta bachařů v globálním koncentráku, myslí máme spolehlivě slité v jednom monologu, snad až na občasné světelné trhliny (protesty spotřebitelů vůči nejbrutálnějším případům, pár autonomních zón). Zřejmě chtějí provokovat literáty k odporu vůči alarmujícímu sdílenému bezpráví (k dialogu) a udivuje je, že se jim to nedaří. Zdá se to hodně přímočaré, neobratné (a marné), no ale proč z nich dělat tak jednoduché pragmatiky. Možná jim jde spíš o svědomí/ čest. - Brala bych to jako jednu z pravd, jeden z hlasů.

Bruno Solařík Nejsou to pragmatici. Jsou to fanatici. A plně souhlasím, že je to jedna z pravd. Problém je v tom, že oni ji zjevně chápou jako pravdu jedinou. Všimněte si jejich agresivního tónu.

Jaromír Typlt Přímá spojitost mezi bolševickýmii spasiteli minulosti a novolevicovými spasiteli dneška je hlavně v neschopnosti s klidem přijmout, že o jejich spasitelskou misi prostě někdo nemá zájem. V tu chvíli začnou zuřit, útočit, vztekle si vydupávat tu svoji svatou pravdu. Mně byla ta jejich pravda dlouho prostě ukradená, do celé té věci jsem byl zatažen proti své vůli.

Vybavuje se mi strašlivé slovo bolševických lágrů: PŘEVÝCHOVA.

Štěpán Nosek Vřele děkuji panu Solaříkovi za takřka otcovsky (bez ironie) provedenou instruktáž, kterou provedl na stránkách A2. Třeba si to Bělíček/Kubíček/Vaníček přeberou...

Mikael Karvalajka „Mně jako nezasvěcenci přišlo nápadné, jak se v reakcích do toho frázovitého textu vkládá víc zla, než tam je (třeba proti "rozšiřování mezi myšlení" prostřednictvím poezie a "veřejné debatě" o ní osobně vůbec nic nemám, i když je to vyjádřeno tak trochu ztuhle). Naposledy jsem pak ale našla větu: "Strach, že chceme vymýtit „básníky, kteří si píšou pro hrstku sobě podobných“, je oprávněný." Ať už to má být nadsázka, drzé gesto, další stylistická neobratnost nebo cokoliv, přešla mě chuť ten text hájit (a ještě mezi básníky). Takže už nic.“

Jaromír Typlt Strašná věta. Lágry z ní jen čiší.

Robert Janda Reakce B. Solaříka je naprosto skvělá, na rozdíl od A2 je srozumitelná a napsaná s nadhledem a bez ideologických emocí. To, že začíná být v tomto směru situace vyhocená je fakt, jehož svědky jsme poslední dobou v různých příspěvcích proletářských intelektuálů... Nikdy jsem nebyl konzumentem globálních, ale ani antiglobálních sraček. Mohu proto ujistit všechny militantní hlasy, že pokud by tyto hlasy podobné A2 chtěly realizovat v praxi podobné názory, rozhodně jim nebudu přidělovat práci a vymýtit se sám. Toho jsem si v minulosti užil už dost...

Roman Kanda V té zmatené diskusi pod článkem uniká jedna důležitá perspektiva. celé to totiž stojí na hlavě.

Není divu, na hlavě stojí všechny dosavadní diskuse o angažovanosti a ideologii. dá-li příroda, zformuluji více.

Jakub Řehák Solaříkův příspěvek je skvělý. Doufám, že vyjde někde tiskem v rozšířené podobě.

Karel Piorecký Naopak doufám, že Solaříkův blábol nikdo tisknout nebude. Škoda papíru pro školácké pokusy založené na naivní představě, že základem umění je "elementární potřeba vyjádřit (a případně i sdílet) vnitřní tužby a obavy".

[K textu Ideologie a literatura napsal tentýž Karel Piorecký v srpnu 2013 na fb: Skvěle napsaný článek. Místy trochu nespravedlivý vůči básníkům a vědcům, ale to jde na účet programové dikce textu, která se mi velmi zamlouvá, takže ve výsledku ok. Připadá mi skoro neuvěřitelné, že se u nás na téma literatura/spisovatel a politika/společnost diskutuje s přestávkami minimálně od roku 2003. A pořád se člověk setkává s pomateným názorem, že rokem 89 se česká literatura osvobodila od všech ideologií a vnějších funkcí a konečně se stala sama sebou. Autorům článku se myslím podařilo dobře ukázat, že ideologií se nelze zase tak snadno zbavit a že by to ani nebylo správné.]

Jaromír Typlt Bylo myslím potřeba (spíše školsky než školácky) jasně zopakovat, kde začíná to, čemu se říká inspirace. Není to u tužeb a obav zvnějšku vyžadovaných, ale opravdu u tužeb a obav vnitřně pociťovaných. Jinak vše vzniká "za studena". Podle mého mínění to Bruno těm roztomilým ideologům natřel, protože sám má v tomto ohledu zkušenost autenticky básnickou, nikoliv pouze teoretickou.

Bruno Solařík To je všechno hezké, ale stejně je na ten můj blábol škoda papíru. V tom se pan Karel trefil. Vrhnu se na kázání.

Jaromír Typlt Na druhé straně tohoto sporu vidím právě jen pouhé teoretiky, kteří se utrhlí ze řetězu. Patrně by se jim líbilo mít takovou moc, jakou mají jejich kolegové ve výtvarném umění. Tam se totiž od chvíle, kdy opanovali scénu, vlastně už nemůže prosadit tvorba ve starém slova smyslu – největší úspěch sklízí spekulativní výrobky šité na míru teoretickým konstruktům.

Jakub Řehák *To Karel Piorecký:* Tak mi to, Karle, po soudružsku vysvětlí. Co je smyslem umění? Hm?

Karel Piorecký Mně to zatím nejlépe vysvětlil soudruh Roman Jakobson, např. v přednášce Co je poezie? Třeba to vysvětlí i Tobě.

Štěpán Nosek Takže nepřeberou...

Ondřej Lipár Třicátá léta? Myslím, že jsme někde trochu jinde, ne?

Karel Piorecký Ano, Solaříkův názor na umění patří spíše do 19. století.

Ondřej Lipár A to 21. sem vnese kdo?

Jakub Řehák Názor Bruno Solaříka беру za svůj. Ostatně dějinné myšlení je pro básníka podle mě něco zcela zcestného. Chápu, že tak uvažuje Karel Piorecký, ale v případě uměleckého díla by to zavánělo redukcionismem. Starý spor: představa literárních teoretiků, že umělecký výtvar a uvažování umělce se odvíjí z apriorních, předzjednaných, teoretických tezí. Ale tak to přece není. A být naivní není urážka. Nebo nepatříčnost. Alespoň pro básníka. (Zůrazňuji, že naivitou nemyslím pěstování selanky, nýbrž čerstvost / nezaujatost pohledu na věci kolem.) Takže tím lze sice častovat, ale k ničemu to moc není.

Olina Stehlíková Cizí názor z plotny. Plotna říká, že úlohou umění není nic méně/více než být uměním, úlohou básně tedy být básní. To, že si pod tím představuje každý něco jiného, je zdravé. Že se u toho s téměř fixní periodou historicky vycyklují protichůdné postoje, je přirozené. Znovu uvítat starý spor, v němž se toho změnilo tak málo - argumentačně, formulačně, způsobem podání, osobnostmi představitelů - v jeho amplitudě, je vlastně milé. Příjemná jistota opakování, poskytující klid, třeba k tvorbě.

Karel Piorecký Názor z garáže. Je mi to taky milé. Tedy zejména ten periodicky přicházející neklid.

Štěpán Nosek Každý tu naivitu spatřujeme v něčem jiném. Dějinné myšlení mi ale pro básníka připadá jako jedna z nepodstatnější věcí, pokud za to vezmeme vědomí, že jazyk, kterým mluvím, z dějin roste, je jimi naleptán, je jim určitým zvláštním způsobem odpovědný. To, že neomarxisté typu XY, zavlékají do řeči o literatuře jazyk právě 30. nebo 20. let, to je pro mne pravá svatá prostota.

Jitka Bret Srbová Inu, rozdíl mezi uměním a prací na objednávku je právě v té objednávce. Je jistě možno řemeslně vést štětec po papíře, zaplňovat papír slovy nebo krotit blok žuly. Ať je klientem korporace nebo bojůvka s fanglí, o umění pak nemůže být řeči, tvůrce se stává kreativcem ve službách té či oné ideologie.

Štěpán Nosek No jo, jenže pro marxistu je objednávka jaksi záležitost imanentní; korporací netřeba.

Olina Stehlíková *Štěpán:* Rozumím, nicméně: jazyk je odpovědný dějinám? Jazyk je zavlékán do řeči? Jde o nežádoucí jazykové zpátečnictví? To mi silně připomíná to, co je kritizováno.

Jakub Řehák *To Štěpán Nosek* - museli bychom si vyjasnit, co rozumíme dějinným myšlením. Pro mě to znamená akcent na jakési výchozí politické a kulturní postuláty té které doby a jejich následné rozvíjení v tvorbě. Velmi jednoduše řečeno: vytýkám před závorku, že budu mluvit o básnících - od počátku tvorby by básník své kreace zkrátka usazoval do předem narýsovaného historického kontextu. Nemyslím ale že se to děje. Jistěže jako autoři používáme jazyk jisté tradice a ten v sobě nese určitou dějinnost. Napínání zděděné tradice a její překonávání asi tvoří značné a asi i hybné napětí básnické činnosti. Nicméně tuto "dějinnost" jsem na mysl neměl.

Štěpán Nosek *To Jakub Řehák*, vím dobře že, jste to myslel úplně jinak. Dobře tomu rozumím. To Olina Stehlíková, jak to říct, jazyk, který si není vědom své historie, totiž i svých lapsů a průšvihů, je průsvih sám.

Olina Stehlíková Případný problém, myslím si, není v jazyce, ale v myšlení.

Štěpán Nosek Obé jedno jsou.

A v tom leží celá ta kultura, ke které tak zpátečnický (to rád) poukazuje.

Jeronym Janicek Pozde, ale prece. To Jitka Bret Srbova: Mylite se, velmi se mylite... Ta nejkrasnejsi, nejhlubsi a nejuchvatnejsi dila nasich spolecnych kulturnich dejin vznikala temer vyhradne na objednavku. Cozpak kupříkladu u cele italske renesance nemuze byt o umeni reci? To jsme jen my ponizili tvorbu na objednavku na cosi, co nemuze byt umenim. Popirame tak dejiny.

Milan Děžinský *To Jeronym:* To je diskutabilní. Pravda je, že i na objednávku může vzniknout vynikající dílo, pokud s objednávkou dostane umělec i tvůrčí svobodu. Kosmasova kronika třeba selhává tam, kde tendenčně straní jedné pravdě. A v moderní poezii to myslím platí úplně. Tedy pokud si nedefinuji výraz "objedávka" opravdu nehorázně široce. Alespoň od dob Máchova Máje. A naopak nejhorší básnické texty vznikaly v době, kdy básník měl být mluvčím nového nastupujícího řádu a kráčet v řadě s dělníky a rolníky. To snad není třeba příliš zevrubně prokazovat, na to stačí jednoduchý čtenářský cit. To, že se takové dílo vydávalo ve stotisícových nákladech, nevypovídá nic o jeho kvalitě.

Jeronym Janicek *To Milan:* Stačí si projít Sixtinskou kapli, Řím, Florencii, Sienu, případně galerie v Mnichově či ve Vídni, nebo doma Svatého Víta. Tam, kde se dnes tají dech, byla na počátku objednávka, až na pár výjimek. A všechna díla "tendenčně" straní jedné pravdě (katolické), ale co na tom? To

jím na genialitě rozhodně neupírá. Většina z nich bez "komerční objednávky" vůbec nevznikla. To jen my, v posledních pár desetiletích, vytváříme obraz zlého démona objednávky, škrtícího ducha svobodného umělce. Je snad obraz, fotografie či stavba, vytvořená na objednávku a priori horší, nežli "volná tvorba"? Není, pravím (u architektury, pravda, čistě volnou tvorbu neznám) a trvám na tom, že záleží vždy na osobě zadavatele a tvůrce. Ti tvoří velmi často spolu... Jen u velkých děl literárních si nejsem jist, která vznikla opravdu na objednávku. Možná bychom byli překvapeni.

P.S.: Pravdou je, že dnešní objednatelé, ti velcí, vlivní a movití, nejsou svázáni (v dobrém i zlém) žádným imperativem a často (ne vždy, samozřejmě) tak vznikne dílo přímo odporné, což je patrné zvláště u některých "moderních staveb". Ale není na nás, abychom jim pomáhali nejen protesty? A napadá mne, že jsme rezignovali na umění ve veřejném prostoru, kterého je u nás tak málo, až je to trestné... ale to už je docela jiný příběh.

Bruno Solařík Jak napsal Milan Děžinský: na objednávku může vzniknout vynikající dílo, pokud s objednávkou dostane umělec i tvůrčí svobodu.

Koneckonců i vnitřní nutnost je objednávka. Vnitřně sdílená dobová ideologie (třeba křesťanství) byla obecně vzato ústrojnou součástí umělcovy integrity – nikdo to na něm nevynucoval zvenčí jako jeho občanskou povinnost. Buď byl sám ve víře nebo to nedělal. I Nezval složil z víry naivní, ale krásnou báseň *Vyzvání na cestu* („Znám zemi blízko pólu, znám divukrásnou zem“, 1933), zatímco z donucení jen vysral *Stalina*, jak se sám soukromě vyjádřil („v té zemi, již posvětil Leninův hrob“, 1949).

V éře slohově nejednotné, jako je (už asi čtvrt tisíciletí) ta naše, se tvůrčí objednávka i její ideovost (včetně případné společenské angažovanosti) soustřeďují nejautentičtěji v umělcově subjektivitě, kde udržují oheň integrity světa a člověka. Svévolné vnější úkolování ohledně toho, jak má probíhat tvůrčí proces, by však tvůrce nesnesl ani před půltisíciletím. Životopisy slavných umělců renesance jsou plné tahanic s objednateli a utajených či vyvzdorovaných odklonů od zadání, v nichž šlo o svobodu tvorby zrovna tak jako v dnešní polemice s Běličkem a Svobodovou. Ti si naštěstí zatím nemůžou nic autoritativně objednávat.

2013